

Socijetalna sigurnost na primjeru Vukovara

Matić, Nina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:830139>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-02-25**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

DIPLOMSKI RAD

**Socijetalna sigurnost na primjeru Vukovara:
hrvatsko-srpski odnosi i dvojezični natpisi**

Kandidatkinja: Nina Matić

Mentor: prof. dr. sc. Mirko Bilandžić

Komentor: izv. prof. dr. sc. Kruno Kardov

Zagreb, veljača 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KLJUČNI POJMOVI I TEORIJE	3
2.1. Društvo i etnička skupina	3
2.2. Identitet – konstruktivistička paradigma	4
2.2.1. Jezik kao odrednica identiteta	5
2.3. Sigurnost	6
2.3.1. Socijalna sigurnost	8
2.4. Sigurnosna dilema – perspektiva defenzivnog realizma	9
2.5. Transformacija sukoba	11
3. VUKOVAR U POVIJESNOM I DEMOGRAFSKOM KONTEKSTU	12
3.1. Domovinski rat i okupacija Vukovara	13
3.2. Erdutski sporazum i mirna reintegracija Podunavlja	14
3.3. Sastav stanovništva	16
4. POSLIJERATNI ODNOSI HRVATA I SRBA U VUKOVARU	18
4.1. Politizacija etničkih razlika	18
4.2. Etnički heterogen i socijalno polariziran grad	20
4.3. Suočavanje s prošlošću i doživljaj krivnje	22
4.4. Medijska simbolika Vukovara i komemorativni rituali	24
5. MANJINSKA PRAVA, SRBI I ĆIRILICA	26
5.1. Jezična i druga prava nacionalnih manjina	26
5.2. Srpska nacionalna manjina u Hrvatskoj	28
5.3. Srpski jezik i ćirilica – ima li pismo nacionalnost?	29
6. PROBLEMATIKA DVOJEZIČNIH NATPISA U VUKOVARU – KRONOLOGIJA I RASPRAVA	31
6.1. Događaji 2013. – postavljanje natpisa i prosvjedi	31
6.1.1. Reakcije političke javnosti	36
6.2. Vukovarska situacija od 2014. do 2019.	38
6.2.1. Politika i mediji	42
7. TRENUTNO STANJE I POGLED U BUDUĆNOST	44
8. ZAKLJUČAK	48
9. LITERATURA	50
10. SAŽETAK	57
11. ABSTRACT	58

1. UVOD

Kolektivni identitet uvijek počiva na više segmenata, poput nacionalnosti, vjeroispovijesti, etniciteta i zajedničkog jezika. Osjeti li određena društvena skupina da joj je osporeno pravo služenja vlastitim jezikom i pismom, to neminovno utječe na osjećaj sigurnosti i rezultira percepcijom ugroženosti identiteta kao referentnog objekta. Shvati li se društvo, u subjektivnom smislu, kao jedinica osnovana na kolektivnoj identifikaciji svojih članova koja je uvijek konstruirana kroz zajedničke kulturalne prakse, svaka prijetnja takvim praksama, uključujući ostvarenje jezičnih prava, ujedno predstavlja prijetnju i samom društvu. Taj se fenomen u okviru sigurnosnih studija naziva socijetalnom sigurnošću.

(Post)konfliktni međuetnički odnosi adekvatno su istraživačko polje za analizu koncepta socijetalne sigurnosti jer su često višestruko problematični, a u Hrvatskoj je najzorniji primjer takvih odnosa upravo onaj između Hrvata i Srba, posebice u područjima koja su bila obilježena ratnim sukobima, pri čemu se najviše ističe Vukovar. Naime, upravo su zbog konteksta rata hrvatsko-srpski odnosi u tom gradu narušeni, a miran suživot još nije uspostavljan. Štoviše, problemi su se intenzivirali 2013. godine kada je Vlada RH najavila da će na javne ustanove u Vukovaru postaviti natpise koji su, uz hrvatski jezik i latinicu, ispisani i na srpskom jeziku i ćirilici. Naime, prema Popisu stanovništva iz 2011. godine u Vukovaru živi 34,87 % Srba, a u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina u članku 12. stoji kako se ravnopravna službena uporaba jezika i pisma ostvaruje kada pripadnici nacionalne manjine čine najmanje trećinu stanovnika na području jedinice lokalne samouprave (NN 93/11).

Srbi, dakle, imaju zakonsko pravo na ostvarenje dvojezičnih natpisa, što je tadašnja vlast podržavala. Međutim, mnoge su desno orijentirane stranke i braniteljske udruge protestirale, navodeći kako se za to nisu stekli uvjeti. U medijima se izvještavalo i o sporadičnim prijetnjama da će se postavljanje takvih znakova spriječiti i silom, što se upravo i dogodilo, a cijela je situacija eskalirala u vidu prosvjeda, nasilja i spornih institucionalnih odluka. Nekoliko godina poslije, rješenje se i dalje ne nazire, a obje sukobljene strane pritom se osjećaju ugroženo.

U skladu s time, kao glavni cilj ovoga rada ističemo razmatranje koncepta socijetalne sigurnosti na konkretnom primjeru iz vlastite zemlje, uz navođenje povijesnih okolnosti koje su utjecale na odnos Hrvata i Srba te, posljedično, generirale današnji sukob oko srpskog jezika i ćirilice u Vukovaru. Pritom ćemo pretpostaviti da je

problematika uvođenja dvojezičnih znakova nastala uslijed percepcije prijetnje etničkom identitetu obje sukobljene strane te da je ovdje na djelu primjer defenzivne sigurnosne dileme i sukoba koji se transformirao iz ratne u simboličku domenu. O hrvatsko-srpskim odnosima u Vukovaru napisan je značajan obujam znanstvene literature, čemu ovaj rad nastoji doprinijeti iz drugačijeg sociološkog kuta, no o tematici dvojezičnih znakova, osim iscrpnog medijskog izvještavanja, nema mnogo relevantnih izvora. Stoga je cilj ovog rada ujedno i pokušaj doprinosa u tom smjeru.

U nastavku ponajprije iznosimo pojmovne definicije i teorijska ishodišta koji će poslužiti kao referentni okvir unutar kojega ćemo, dalje u radu, smjestiti konkretnu problematiku odnosa Hrvata i Srba te sukoba oko dvojezičnih znakova. Konkretno, definirat ćemo pojmove društva i etničke skupine, obraditi (jezični) identitet kroz paradigmu konstruktivizma te detaljno analizirati složene koncepte socijetalne sigurnosti, defenzivne sigurnosne dileme i transformacije sukoba.

Zatim ćemo prikazati povijesno-politički kontekst koji je rezultirao današnjim zaoštrenim odnosima, referirajući se na Domovinski rat i okupaciju Vukovara te Erdutski sporazum i mirnu reintegraciju područja. Naime, bez konteksta rata nemoguće je razumjeti međuetničku netrpeljivost, pogotovo zbog prisutnosti ratnih trauma u kolektivnom sjećanju. U tom ćemo smislu uzeti u obzir i promjene u udjelima Srba u sastavu stanovništva Vukovara od osnutka Hrvatske do danas.

U narednom poglavlju ekstenzivno se bavimo hrvatsko-srpskim odnosima, pri čemu ćemo prikazati kako su nacionalistički diskursi, mitologizacija prošlosti i potenciranje razlika kroz konstrukciju tzv. Drugoga s obje strane doveli do socijalno polariziranog grada po etničkom kriteriju. Hrvati i Srbi, naime, različito interpretiraju rat i podjednako se teško suočavaju s prošlošću, a pristrano kreiranje povijesnih narativa rezultiralo je manjkom empatije za drugu stranu i destabiliziranom zajednicom.

Nadalje, predstaviti ćemo hrvatske zakone koji reguliraju prava nacionalnih manjina, a bit će riječi i o tretmanu Srba u Hrvatskoj te odnosu prema ćirilici kroz prizmu jezičnog purizma. U zadnjem dijelu rada prikazujemo kronologiju uvođenja dvojezičnih znakova te kroz raspravu o događajima od 2013. naovamo analiziramo koncepte socijetalne sigurnosti, sigurnosne dileme i transformacije sukoba. Pri svemu ovome, usmjerit ćemo se i na medijsko izvještavanje o ćirilici te predstaviti stavove političara o ovom društvenom problemu. Vukovar je, naime, sociološki vrlo zanimljiv – zbog svog povijesnog naslijeđa i simboličkog potencijala, razumljivo je da se upravo ondje međuetnički odnosi prelamaju na pitanju jezika i pisma te polariziraju hrvatsku javnost.

2. KLJUČNI POJMOVI I TEORIJE

2.1. Društvo i etnička skupina

U sklopu današnjih sigurnosnih studija jedan je od referentnih objekata sigurnosti i samo društvo (Collins, 2010). Kako bi se definirala socijetalna sigurnost, prije svega je potrebno postaviti definiciju društva na koje se ova specifična vrsta sigurnosti odnosi. Pojam društva se, u širem sociološkom smislu, odnosi na „cjelinu koja, da bi se održala, mora biti organizirana, tj. u njoj moraju vladati određena pravila i vrijednosti“ (Kuvačić, 2004: 57). Riječ je, dakle, o organiziranoj skupini ljudi koju povezuju zajednički kulturalni obrasci i norme. Iako se društvo, zbog širine značenja, može odrediti iz više perspektiva, kao zajednički nazivnik mnogih socioloških paradigmi ističe se koncept identifikacije njegovih članova sa skupinom kojoj pripadaju, pa tako Collins vidi društva kao „jedinice zasnovane na osjećaju kolektivnog identiteta“ (2010: 194).

Društvo je, u tom kontekstu, za teoretičare socijetalne sigurnosti, „društvena jedinica (percipirana nacija, etnička grupa, klan, pleme ili potencijalno bilo koja druga komunalna formacija) koja pruža mjesto za identifikaciju svojim članovima“ (Theiler, 2010: 106). Pritom je važno razlikovati objektivni i subjektivni smisao pojma. Naime, objektivno gledajući, društvo se određuje „parametrima poput jezika i običaja“, dok se subjektivni aspekt pojma odnosi na „repozitorij zajedničkih značenja i identifikacija za članove društva“ (Theiler, 2010: 106). Potonje se odnosi na formaciju tzv. „mi-osjećaja“ (Deutsch, prema Theiler, 2010: 106) ili na ono što socijalni psiholozi nazivaju „zajedničkim društvenim identitetom“ (Hogg i Abrams, prema Theiler, 2010: 106). U skladu s ovim definicijama, Hrvati i Srbi u Vukovaru, kao glavne jedinice analize u radu, razmatrat će se kao društvene grupe i u objektivnom i u subjektivnom smislu te kao „politički značajni etno-nacionalni identiteti“ (Wæver, prema Collins, 2010: 196).

Kada govorimo o društvu, nezaobilazan je i pojam nacije kao specifičnog oblika društva koji karakterizira privrženost teritoriju, vremenski kontinuitet postojanja i osjećaj pripadnosti domovini (Wæver, prema Collins, 2010: 195). Formalno, nacija je politički povezana jedinica koja teži stvaranju države, dok etničku skupinu koja opstaje unutar nje povezuje zajednička kultura (Collins, 2010). Drugim riječima, etnička skupina sastoji se od pripadnika koji „dijele kolektivni identitet utemeljen na ideji o zajedničkim kulturnim obilježjima“ (Struna, 2021). U tom smislu etničku skupinu karakterizira set sociokulturnih parametara poput vjere, običaja, vrijednosti ili jezika.

Radilo se o naciji koja stvara vlastitu suverenu i samostalnu državu, kao što je bio slučaj s Hrvatskom 1991., ili o manjinskoj etničkoj skupini unutar te države, pri čemu Srbi čine najbrojniju takvu skupinu u Hrvatskoj, u oba je slučaja riječ o društvu koje ima svoju stvarnost u vidu zajedničkih obrazaca ponašanja te pravo na preživljavanje (Waever, prema Collins, 2010: 195). Pritom je nužno napomenuti da preživljavanje društva ne znači isključivo fizički opstanak njegovih članova, već i opstojnost kulturoloških praksi na kojima se temelji kolektivni identitet – ključna komponenta postojanja svakog društva.

2.2. Identitet – konstruktivistička paradigma

S obzirom na to da je za postojanje društva važno pitanje identiteta, i taj je pojam potrebno pobliže odrediti, pri čemu će poslužiti perspektiva konstruktivizma. Naime, taj pristup implicira da se etnički identitet stvara „kroz proces uspostavljanja granica koje proizvode osjećaj društvene kohezije i povijesnog integriteta“ te se smatra „odrazom granica koje se oblikuju kroz narative i diskurse“ (Smithey, 2011: 26). Ova je definicija važna jer ćemo se u zadnjem dijelu rada, između ostaloga, baviti prezentacijom problematike dvojezičnih natpisa u medijskim diskursu koji, ovisno o svjetonazorskoj konotaciji, može ojačati ili oslabiti identitetske granice i međuetničke razlike.

Pitanjem identiteta kroz konstruktivističku paradigmu bave se mnogi autori, poput Neumanna (2010), Smitheyja (2011) i Bilandžića (2018) koji naglašavaju apstraktnost pojma – identitet je, naime, uvijek zamišljen, tj. konstruiran. Budući da ljudi ne posjeduju instinktivno grupno razmišljanje, osjećaj pripadnosti konstruira se kroz kolektivne prakse. Stoga je središnja postavka konstruktivističkog pristupa osjećaj identiteta koji se drugim članovima društva predstavlja u obliku prakticiranja zajedničke religije, pohađanja istih kulturnih događaja ili govorenja istog jezika. Identitet tako dobiva smisao ako ga priznaju drugi s kojima dijelimo iskustvo i participiramo u istim praksama (Neumann, 2010: 196; Smithey, 2011: 29-30).

Međutim, osim afirmiranja onoga što nas čini jednakima, identitet se konstruira i prema onome što nas čini različitim od drugih grupa. Da bi se formirala identifikacija kroz osjećaj tko smo „mi“, potrebno je znati tko su „oni“ i koja su nam razlikovna svojstva. Identitet, stoga, neminovno sadrži i relacijski element (Neumann, 2010: 96). Primjerice, govorimo li hrvatskim jezikom i prakticiramo katoličku vjeru, te nas odrednice identiteta čine etničkim Hrvatima koji su, kao takvi, različiti od Srba koji

govore srpski i pravoslavne su vjeroispovijesti. U smislu održavanja osjećaja pripadnosti određenoj etničkoj skupini, te se razlike, koje su društveni konstrukti *per se*, moraju isticati i održavati. Zagovaratelji su konstruktivizma, dakle, fokusirani na „konstrukciju i održavanje istaknutih etničkih identiteta“ (Smithey, 2011: 26).

Prema navodu Connollyja, „[i]dentitetu je potrebna razlika kako bi uopće postojao i kako bi, u slučaju prijete, pretvorio tu razliku u *drugost*“ (prema Neumann, 2010: 96). Tom se problematikom bavi i Bilandžić (2018: 237) koji, na temelju analize nobelovca Amartya Sena, objašnjava kako identitet, ako ga shvatimo redukcionistički kao pripadanje jednoj grupaciji, može postati sredstvom mobilizacije nasilja. Identitet, dakle, može biti referentni objekt sigurnosti, ali i izvor ugrožavanja. Osjetimo li da nam je identitet ugrožen, taj osjećaj može postati osnova za konstruiranje *drugosti* i poduzimanje akcija koje mogu biti nasilne, kao što pokazuje primjer razbijanja dvojezičnih natpisa u Vukovaru, gdje su srpski jezik i ćirilica shvaćeni kao odrednice etničkog identiteta koji prijete hrvatskome. Vukovarska situacija zorno pokazuje kako je identitet „središnji element u konstrukciji sigurnosti“ (McDonald, prema Bilandžić, 2018: 237) te kako je konstruktivizam postao jedna od dominantnih paradigmi suvremenih sigurnosnih studija.

2.2.1. Jezik kao odrednica identiteta

Prije razmatranja koncepta sigurnosti, u obzir će biti uzet jezik kao važna kategorija nacionalnog i kulturalnog identiteta te kao sredstvo naglašavanja međuetničkih razlika. Kako navode Blažević, Rončević i Šepić, „[j]ezik nije samo znakovni sustav namijenjen prenošenju misli, već je i osnovno obilježje etnosa, komponentna etničke kulture, čimbenik etničkih, kulturno-ideoloških i društveno-političkih procesa“ (52: 2007). Autori, nadalje, ističu jezik kao obilježje kulturalnih razlika i ključni simbol etničkog identiteta u višetničkim društvima (2007: 52-53).

Nadalje, s obzirom na vezu jezika i nacionalnosti, Kotrla i Šakić (2007: 606), povlače paralelu između formiranja država i jezične politike. Naime, kada se uspostavlja nacionalni identitet, jedna je od prvih prepreka nepostojanje nacionalnog jezika. U slučajevima kada je prisutan, on može poslužiti kao sredstvo očuvanja identiteta i jačanja nacija. Sličnog je stava i Pranjković koji jezik kvalificira kao „glavno sredstvo nacionalne integracije i nacionalne diferencijacije“ (2007: 488).

S jedne strane, dakle, jezik služi kao element koji homogenizira pripadnike nacije – indikativan primjer toga formiranje je hrvatske države nakon sloma Jugoslavije s određenjem hrvatskog jezika kao službenog te isticanja razlika u odnosu na srpski. S druge je strane jezik ostao važna identitetska odrednica nacionalnih manjina koje su nastale u procesu stvaranja nacije, uključujući i srpsku. Smjesti li se ta činjenica u kontekst Domovinskog rata, značajnost jezika kao razlikovnog svojstva postaje još izraženija. Riječima Pranjkovića, „važnost jezika kao sastavnice etničkog identiteta tim je veća što je situacija u kojoj živi neka etnička zajednica konfliktnija, odnosno u situacijama u kojima se neka etnička zajednica osjeća ugroženom“ (2007: 488).

Da bi manjinska zajednica opstala u višetničkim državama gdje je jedna nacionalnost dominantna, nužno je da se slobodno služi svojim jezikom – i u službenim situacijama i kroz prenošenje kulturalnih sadržaja. Ospori li joj se to pravo, ugrožava se sigurnost samog identiteta zajednice. Koliko se postavljanje dvojezičnih znakova u Vukovaru, gradu gdje je jezik „glavni distinktivni element u svakodnevnoj komunikaciji“ između Hrvata i Srba (Kardov, 2002: 108), može shvatiti kao prijetnja opstojnosti identiteta obje etničke zajednice, bit će prikazano u narednim poglavljima. No da bi se percepcija prijetnje (jezičnom) identitetu razumjela, potrebno je detaljnije razjasniti koncepte sigurnosti i, specifičnije, socijetalne sigurnosti.

2.3. Sigurnost

Bilo da je riječ o pojedincu, zajednici ili državi – svima je zajednička potreba za održanjem, stoga je sigurnost preduvjet života svakog entiteta. Pitanje sigurnosti predmet je akademsko-znanstvenog interesa još od razdoblja između dva svjetska rata kada su se na europskim sveučilištima pojavile sigurnosne studije. Prva, tradicionalna promišljanja sigurnosti fokusirala su se na vojnu moć država te primjenu sile i strategije u njihovoj obrani. Drugim riječima, okosnicu sigurnosnih studija predstavljala je državocentrična paradigma koja je državu uzimala kao glavni referentni objekt sigurnosti, a takvo je poimanje dominiralo sve do kraja Hladnog rata (Collins, 2010; Theiler, 2010).

Međutim, nakon raspada SSSR-a, redefinira se militarističko shvaćanje sigurnosti u okviru novih paradigmi koje, osim nacionalne sigurnosti i države, u obzir uzimaju više tipova sigurnosti i referentnih objekata: proširenjem sadržaja sigurnosti, naime, proširuje se i shvaćanje pojma (Bilandžić, 2018: 230). Ova promjena dogodila se 1990-

ih godina u Kopenhaškoj školi sigurnosnih studija, čiji pripadnik Barry Buzan koncipira višesektorski pristup sigurnosti, dijeleći ju na vojnu sigurnost, čija je uloga zaštita države, političku sigurnost, koja se odnosi na suverenitet, društvenu sigurnost, koja se bavi kolektivnim identitetima, ekonomsku sigurnost, čiji je cilj održanje gospodarstva, i ekološku sigurnost, koja teži očuvanju vrsta i staništa (Collins, 2010: 134, 192).¹

Svaki se tip sigurnosti odnosi na određeni referentni objekt. U smislu ove podjele, sigurnost se može definirati kao odsustvo egzistencijalne prijetnje referentnom objektu (Buzan, Wæver i de Wilde, prema Collins, 2010: 134). Međutim, pojam sigurnosti podložan je kontekstualnim tumačenjima i teško ga je jednoznačno definirati. Bilandžić i Tatalović (2005: 1-9), primjerice, upozoravaju na terminološku i teorijsku konfuziju oko ovog koncepta koji se mijenjao kroz povijest. Iako autori navode općeprihvaćenu definiciju sigurnosti kao „relativne odsutnosti štetnih ugrožavanja“ (2005: 1), također naglašavaju potrebu definiranja sigurnosti u odnosu na specifičan kut promatranja.

Sigurnost se, nadalje, može raščlaniti na objektivni i subjektivni smisao pojma. Kako pojašnjava Wolfers, „[s]igurnost, u objektivnom smislu, mjeri odsutnost prijetnji stečenim vrijednostima, a u subjektivnom smislu, odsutnost straha da će takve vrijednosti biti ugrožene“ (prema Collins, 2010: 17). Objektivno gledajući, dakle, sigurnost znači da referentnom objektu ne prijete opasnost, tj. da realna prijetnja ne postoji. U subjektivnom značenju manjak sigurnosti veže se za osjećaj straha, odnosno percepciju prijetnje koja ne mora korespondirati s realnošću.

Budući da referentne objekte i izvore ugrožavanja uvijek definiraju različiti akteri, Bilandžić zaključuje kako je i sigurnost socijalno konstruirani koncept (2018: 228). Na tom je tragu i Collins koji napominje kako ne postoje društvene datosti i objektivne spoznaje o svijetu, stoga je ono što čini egzistencijalnu prijetnju referentnom objektu pitanje konsenzusa i interpretacije stvarnosti. Sigurnost je, dakle, društveni konstrukt koji nastaje diskurzivnim djelovanjem i stvaranjem značenja (Collins, 2010: 116). Način na koji određena društvena skupina konstruira vlastiti identitet i vrijednosti koje želi očuvati determinirat će i sigurnosne prakse, a vrlo često riječ je upravo o subjektivnom shvaćanju sigurnosti, odnosno percepciji prijetnje. Konstruktivizam je, stoga, adekvatna paradigma za istraživanje ovog fenomena, što se odnosi i na posebnu vrstu sigurnosti – socijetalnu sigurnost.

¹ Buzan je prvi ovako konceptualizirao sigurnost u izdanju svoje studije *People, States and Fear* iz 1991. godine. Uz ovih pet područja djelatnosti, u djelu također kategorizira tri razine sigurnosti: individualnu, državnu (nacionalnu) i međunarodnu. Navedeni peterosektorski model odnosi se na nacionalnu sigurnost (Bilandžić, 2018: 229).

2.3.1. Socijetalna sigurnost

Socijetalna sigurnost² prvi je puta definirana kao „održivi razvoj tradicionalnih obrazaca jezika, kulture, vjerskih i nacionalnih identiteta te državnih običaja“ (Buzan, prema Collins, 2010: 192). Već je iz ove izvorne definicije razvidno da je ključna kategorija socijetalne sigurnosti upravo identitet, uključujući njegove specifične odrednice poput jezika ili običaja. Budući da je referentni objekt ove vrste sigurnosti samo društvo, riječ je o zaštiti kolektivnih, etno-nacionalnih identiteta (Collins, 2010: 134, 191). U skladu s konstruktivističkom paradigmom, svaka zajednica posjeduje vrijednosti koje taj identitet sačinjavaju i koje stoga mogu biti ugrožene.

Kao i sigurnost općenito, i socijetalna sigurnost posjeduje objektivnu i subjektivnu dimenziju. Objektivna dimenzija odnosi se na „očuvanje socijetalnih biljega kao što su jezik i običaji“, dok subjektivna uključuje „opstanak zajednice kao mjesta identifikacije njenih članova“ (Theiler, 2010: 106). Upravo zbog identiteta Theiler naglašava važnost potonje dimenzije, navodeći kako „u različitim socijetalnim kontekstima, isti tipovi objektivnih događaja mogu izazvati različite percepcije i reakcije“ (2010: 106). Dvojezični natpisi indikativan su primjer ove tvrdnje – dok u nekim dijelovima Hrvatske, poput istarskih gradova s talijanskom manjinom, dvojezičnost na javnim natpisima ne predstavlja problem, u Vukovaru su ploče na srpskom jeziku shvaćene kao prijetnja nacionalnom identitetu koji se, prema protivnicima inicijative, gradio u ratu. Ćirilica je stoga shvaćena kao opasnost u subjektivnom smislu – kao simbolički napad na teško stečenu državnu samostalnost i identitet Vukovara kao hrvatskog grada.

Iz perspektive srpske manjine, opstruiranje prava na javnu uporabu jezika također se može protumačiti kao napad na identitet. Na takve se situacije osvrće Buzan nabrajajući potencijalne opasnosti – od nasilnih činova poput ubijanja do zatvaranja mjesta obrazovanja pa sve do zabrane uporabe jezika (prema Collins, 2010: 196). U pitanju su uvijek represivne mjere koje ugrožavaju identitet, a dovoljno je da društvo *smatra* da mu prijeti opasnost da bi se osjetilo nesigurnim – neovisno o tome je li ta procjena realistična. Socijetalna sigurnost, stoga, zaista jest sposobnost društva da se održi unatoč stvarnim ili potencijalnim prijetnjama (Bilandžić, 2018: 236).

² I ovaj je koncept, koji je postao okosnica Kopenhaške škole sigurnosnih studija, prvi izložio Buzan u originalnom izdanju djela *People, States and Fear* iz 1983. (Theiler, 2010: 106). Istaknuti predstavnici Kopenhaške škole bave se suvremenim konceptualizacijama socijetalne sigurnosti u svojoj studiji *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* iz 1993. godine (Bilandžić, 2018: 236).

Socijalna sigurnost može biti ugrožena zabranom uporabe jezika i pisma. Budući da se sukob oko natpisa na ćirilici može promatrati u kontekstu *percepcije prijetnje* perpetuirane kroz medije i politički diskurs, u radu će naglasak biti na subjektivnoj dimenziji sigurnosti. Riječima Collinsa, socijalna je sigurnost kao analitičko oruđe „osobito učinkovita za razumijevanje sigurnosnih izazova multietničkih država: odnosa između režima (većinske skupine) i manjinske skupine u državi“ (2010: 208), što Hrvati i Srbi upravo i jesu. Srbima je u Vukovaru uskraćeno pravo na služenje vlastitim jezikom i pismom, čime im je ugrožen jezični identitet. Protivnici ćirilice, kao što će biti prikazano, isticali su neprocesuirane ratne zločine i izražavali sumnju u vjerodostojnost Popisa stanovništva 2011. kao ključne argumente. Postavljanje dvojezičnih ploča generiralo je niz reakcija, uključujući njihovo nasilno uklanjanje s javnih ustanova, što se može okvalificirati kao svojevrsni jezični genocid. Takve su radnje potaknule protu-reakcije s neizbježnim političkim implikacijama, stoga je vezu sigurnosti i politike potrebno pobliže smjestiti u neki teorijski okvir, pri čemu će poslužiti koncept sigurnosne dileme i teorija defenzivnog realizma.

2.4. Sigurnosna dilema – perspektiva defenzivnog realizma

Teorija realizma pretpostavlja da je međunarodna scena obilježena rivalstvom među državama vođenima nacionalističkim interesima. Drugim riječima, „bit međunarodne politike je borba za moć“ (Collins, 2010: 35). No budući da se ne radi o unificiranoj struji mišljenja³, hrvatsko-srpski odnosi promatrati će se kroz prizmu defenzivnog realizma koji Tang vidi kao „vodeći princip sigurnosnih strategija današnjice“ (2010: 1). U okviru teorije realizma, naime, postoje dva pravca – ofenzivni i defenzivni – koji se, unatoč zajedničkom nazivniku, razlikuju u percepciji međudržavnih odnosa i rješavanja sukoba. Tom su se tematikom bavili mnogi autori poput Collinsa (2010), Wohlfortha (2010) i Tanga (2010), prema kojima osnova ofenzivnog realizma leži u težnji za međunarodnom dominacijom i postizanjem moći koja nadilazi potrebe obrane države. Jamstvo mira ne postoji, a sigurnost je praktički nedostižna. Pojednostavljeno rečeno, ofenzivni realizam pretpostavlja da su države inherentno agresivne, očekuje najgore scenarije u vezi namjera drugih i ne vidi opasnost maksimiziranja relativne moći – u skladu s time, pregovori i suradnja kao sredstva rješavanja sukoba nisu opcija.

³ Tang navodi neke od struja poput strukturalnog realizma, neorealizma, klasičnog realizma, modernog realizma, neoklasičnog realizma, kulturnog realizma, itd. (2010: 9).

Defenzivni realizam, za razliku od toga, nije fokusiran na postizanje moći, već na obranu od napada – državama nije u interesu poboljšanje položaja na međunarodnoj sceni, nego su usmjerene na održavanje *statusa quo* u kojem su relativno sigurne. Dođe li do potencijalno konfliktne situacije, rješenje je u suradnji i potenciranju zajedničkih interesa. Zagovornici defenzivnog realizma, nadalje, smatraju da maksimiziranje moći nije ekvivalentno postizanju sigurnosti, već je potencijalno opasno jer druga strana to može percipirati kao prijetnju i poduzeti mjere s ciljem povećanja vlastite moći, pri čemu je riječ o fenomenu poznatom kao sigurnosna dilema (Collins, 2010: 35-40; Wohlforth, 2010: 13; Tang, 2010: 19-22).

Pri definiranju sigurnosne dileme⁴ Tang izlaže upravo ovakvu problematiku – sigurnosne mjere jedne strane mogu biti percipirane kao prijetnja sigurnosti druge strane, iako obje strane pritom na umu imaju prvenstveno vlastitu sigurnost. Takvo postupanje vodi do daljnjih protumjera obje strane, što rezultira većim „strahom i nesigurnošću vezanim za namjere druge strane“ (2010: 39). To se često svodi na natjecanje u postizanju moći, a u kontekstu Hladnog rata, eklatantan primjer sigurnosne dileme bila je utrka u naoružanju dviju svjetskih supersila, SAD-a i SSSR-a, koje su međusobno gajile nepovjerenje i tako pokušavale ostvariti veću sigurnost.

Dakle, za razliku od ofenzivnog realizma koji podrazumijeva da je jedini način izbjegavanja ratnih sukoba postizanje pozicije hegemonu, perspektiva defenzivnog realizma ne smatra prijetnju i demonstraciju moći jedinom načinom izbjegavanja rata te se zalaže za to da „države ublažavaju sigurnosnu dilemu kroz kooperativne akcije (npr. uklanjanje bojazni i suradnju)“ (Tang, 2010: 16). Konačno, Tang ističe potrebu rigorozne demarkacije između dva tipa realizma te napominje kako je sigurnosna dilema karakteristična za današnje doba defenzivnog realizma (2010).

Međutim, bitno je napomenuti da se sigurnosna dilema ne očituje samo u vojnom kontekstu i međudržavnim odnosima, već se može primijeniti na društva kao referentne objekte sigurnosti. U tom smislu, prijetnje ne moraju nužno biti oružane, već se, u sklopu ugrožavanja socijetalne sigurnosti, može raditi o napadu na kulturni ili jezični identitet. Sukladno tomu, ni odgovori na prijetnje ne moraju uključivati vojna sredstva obrane. Dakle, mjere i protumjere nisu nužno utrka u naoružanju, već se kreiraju na druge načine – primjerice, potenciranjem nacionalnog identiteta kroz službene narative,

⁴ Sintagmu „sigurnosna dilema“ (*security dilemma*) prvi je upotrijebio Herz 1950., kvalificirajući ju kao čimbenik koji onemogućuje postizanje mira na međunarodnoj sceni nakon Drugog svjetskog rata (Bilandžić i Tatalović: 2005: 6).

zakonskim i institucionalnim odlukama, političkim borbama, pa čak i etničkim nasiljem. Kao primjer društvene sigurnosne dileme Collins navodi probleme u komunikaciji između dviju strana u konfliktu, zbog čega se namjere druge strane mogu krivo protumačiti, a prijetnje pretjerano percipirati, posebice u slučajevima kada se pokušava mobilizirati politička potpora (Collins, 2010: 203-206).

U narednim poglavljima složena problematika odnosa Hrvata i Srba u Vukovaru koja je kulminirala 2013. godine postavljanjem dvojezičnih ploča i posljedičnim sukobima sagledat će se kroz prizmu sigurnosne dileme kako je vide teoretičari defenzivnog realizma – iako je, naime, riječ o postupanjima jedne strane koja su rezultirala reakcijama druge strane koje su samo povećale inicijalnu nesigurnost, kompromis i rješenje sukoba i dalje se, nakon gotovo deset godina, nastoje riješiti (relativno) mirnim putem i legalnim sredstvima. Ono što je u Vukovaru nekoć bio vojno-oružani sukob između dviju država, nastavilo se kao međuetnički konflikt koji je lišen fizičkog ratovanja, ali se prolongirao drugim metodama. U tom smislu hrvatsko-srpski odnosi u tom gradu mogu se analizirati i kroz koncept transformacije sukoba.

2.5. Transformacija sukoba

Sukobi su, sami po sebi, vrlo složen fenomen. Sukobljavati se mogu pojedinci u svakodnevnoj interakciji, grupe ljudi koje oblikuje određena identitetska odrednica (npr. navijačke ili glazbene supkulture), političke stranke, religijske ili etničke skupine te cijele države. U osnovi sukob podrazumijeva „međusobno djelovanje suprotstavljenih strana koje su zbog nastojanja ostvarenja vlastitih, a međusobno različitih interesa i ciljeva usmjerene na zauzimanje superiornijeg položaja i nanošenje poraza suprotstavljenoj strani“ (Bilandžić, 2014: 24). Društveni sukobi mogu biti različito motivirani – od političko-svjetonazorskih i kulturno-identitetskih razlika do vojno-teritorijalnih pretenzija i postizanja etničke ili vjerske homogenosti. Metode rješavanja sukoba također su raznolike ovisno o okolnostima – ponekad konflikt eskalira u nasilje, no ponekad se riješi institucionalnim putem kroz, primjerice, mirno pregovaranje.

Dođe li do promjene u načinu odvijanja sukoba koji nije okončan, radi se o transformaciji sukoba koji, kako primjećuje Smithey, može varirati od „nasilja i zastrašivanja do drugih oblika koji zahtijevaju veći stupanj komunikacije i suradnje“ (2011: 31). Prema ovom autoru, sukob koji povezujemo s nasiljem i prisilom ne završava u trenutku eliminacije nasilnih metoda, već se on nastavlja kroz političke i

simboličke borbe i pokušaje uspostave suradnje. Sukob, tako, može transformirati od vojnih obračuna i prijetnji do nenasilne komunikacije, dijaloga i kreiranja novog povijesnog narativa s konačnim ciljem usklađivanja interesa i mirne koegzistencije nekadašnjih neprijatelja. Da bi se pronašlo kompromisno rješenje koje će zadovoljiti sukobljene strane, moraju se ispuniti preduvjeti u vidu promjena u poimanju vlastitog etničkog identiteta – etnopolitička identifikacija ne smije biti rigidna te mora postajati volja za zajedničkom participacijom u novom simboličkom i ritualnom polju. Također, promjena se mora dogoditi na više razina – osobnoj, zajedničkoj i institucionalnoj – inače transformacija, koja je uvijek dugotrajan proces, ne može biti uspješna (2011).⁵

U Hrvatskoj je ranih 1990-ih bjesnio rat, a Vukovar je najduže bio okupirani teritorij. Procesom mirne reintegracije vraćen je u ustavnopravni poredak Hrvatske, no međuetnički sukobi između građana hrvatske nacionalnosti i srpske nacionalne manjine nisu završili, nego su nastavljeni drugim načinima. Pritom je obračun oko dvojezičnih natpisa na ćirilici različitim sredstvima – prosvjedovanjem, nasiljem, medijskim istupima, institucionalnim i zakonskim borbama – samo kulminacija dugogodišnje etničke mržnje i netrpeljivosti te primjer sukoba koji se kroz vrijeme transformirao. Da bi se bolje razumjeli uzroci takvih događaja i odnosa, potrebno je u obzir uzeti povijesni kontekst koji je generirao ovakve nestabilne hrvatsko-srpske odnose.

3. VUKOVAR U POVIJESNOM I DEMOGRAFSKOM KONTEKSTU

Grad Vukovar važan je u modernoj hrvatskoj povijesti zbog formiranja nacionalnog identiteta, a služi i kao izvrstan primjer za analizu odnosa između većinskog naroda i nacionalne manjine, odnosno Hrvata i Srba. Mjesto je to koje mnogi smatraju gradom herojem i žrtvom koja je plaćena za neovisnu državu, simbolom pobjede nad zločinom te izvorom snažne nacionalne identifikacije. S druge strane, za neke je Vukovar mjesto gdje se krše ljudska prava, zatire manjinski identitet i ne poštuju zakoni. U svakom slučaju, Vukovar je grad u kojemu dominira klima nepovjerenja i izraženih podjela po etničkom ključu te mjesto u kojemu zbog opterećenosti povijesnim nasljeđem ni 30 godina nakon rata nisu riješeni problematični međuetnički odnosi. Uzrok tome prvenstveno treba tražiti u događajima u Domovinskom ratu.

⁵ Smithey ovu analizu smješta u kontekst sjevernoirskih odnosa te, pozivajući se na koncept post-konfliktnog društva Johna D. Brewera, zaključuje da je sukob stanje tranzicije. Budući da prisila ruši povjerenje, jedan je od vodećih izazova današnjih mirovnih inicijativa kraj nasilja (2011: 7, 32-33).

3.1. Domovinski rat i okupacija Vukovara

Rane devedesete godine 20. stoljeća označila su revolucionarna zbivanja u Istočnoj Europi koja su kulminirala slomom socijalističkog poretka i uspostavom demokratskih režima. Sovjetski se Savez raspao, a diljem istočnoeuropskog prostora osnovane su nove države. U kontekstu raspada Jugoslavije i osnivanja nezavisnih država – koje su u procesu stvaranja novih identiteta naglašavale nacionalnu pripadnost i etnicitet – dogodila se situacija da se nacionalne i etničke granice nisu poklapale, što je rezultiralo vojno-teritorijalnim pretenzijama, protjerivanjem drugih etničkih skupina i, konačno, ratom (Đorđević, 2013: 109). Nakon pobune hrvatskih Srba i tijekom formalnog osamostaljenja Hrvatske, Jugoslavenska narodna armija i srpske paravojne postrojbe izvršile su agresiju na hrvatskom teritoriju i 1991. započeo je četverogodišnji Domovinski rat u kojemu se Hrvatska borila za samostalnost i teritorijalnu cjelovitost.

Motivacija za napadom bila je nacionalistička težnja za teritorijalnim udruženjem svih Srba, što je uključivalo osvajanje hrvatskih prostora u kojima je srpsko stanovništvo bilo značajnije zastupljeno. Bitke su se, u skladu s teritorijalnim pretenzijama, vodile na nekoliko bojišta i stvorene su okupacijske zone – najveća zona uključivala je sjever zaleđa Dalmacije, istočnu Liku, Kordun i Banovinu, druga zona obuhvaćala je zapadnu Slavoniju, a treća istočnu Slavoniju, Srijem i Baranju, odnosno hrvatsko Podunavlje, gdje se nalazi i Vukovar. Te su zone paraustavno i paradržavno konstituirane osnivanjem Republike Srpske Krajine (Živić, 2008: 29-30).

Naselja u hrvatskom Podunavlju, uključujući Vukovar, zbog svojeg su specifičnog geopolitičkog položaja uz granicu sa Srbijom i brojnosti srpskog stanovništva strateški bila od velikog interesa za srpsku stranu i stoga je ovo područje obilježeno razornim sukobima. Prije samog oružanog napada, u siječnju 1991. godine u Šidskim Banovcima osnovano je Srpsko nacionalno vijeće koje je donošenjem posebne deklaracije o autonomiji srpskog naroda u tom području osnovalo Srpsku autonomnu oblast Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, čime je izdvajanje hrvatskog teritorija započelo parapolitičkim i nelegalnim sredstvima (Živić, 2008: 30).

Pad Vukovara dogodio se 18. studenoga 1991. godine, čemu je prethodila višemjesečna opsada grada poznata kao Bitka za Vukovar. Ratno stanje započelo je već u svibnju te godine kada su pobunjeni Srbi ubili 12 hrvatskih policajaca u Borovu Selu, a u kolovozu kreće vojna ofenziva i oružani sukobi koji su rezultirali golemim ljudskim stradanjima i materijalnom štetom. Budući da su hrvatski branitelji bili brojčano i

oružano inferiorni, ratovanje se nije odvijalo u ravnopravnim uvjetima te su JNA i srpske paravojne postrojbe nakon 87 dana borbe preuzele potpunu vojnu, političku i demografsku kontrolu nad gradom (Đorđević, 2013: 108-109; Živić, 2008: 29-34).

Bitka za Vukovar u hrvatskoj je povijesti ostala zapamćena kao najagresivniji sukob u kojemu su počinjeni brojni zločini i u kojemu je nakana bila etnički očistiti grad. Ono što je u kolektivnom sjećanju ostalo zabilježeno kao najviše bolno dogodilo se nakon ulaska srpskih snaga u grad, a riječ je o masovnom pokolju ranjenika i osoblja iz vukovarske bolnice na Ovčari. Neke masovne grobnice odakle su ekshumirane i identificirane žrtve nađene su tek godinama poslije, brojne nestale osobe nisu nikad pronađene, a mnogi zločini nisu ni danas kazneno procesuirani. Ukupno gledajući, posljedice rata u Vukovaru znatne su i goleme – riječ je o brojnim ljudskim žrtvama, i vojnim i civilnima⁶, nestalim i prognanim osobama te raseljenom stanovništvu. Materijalna šteta u vidu razorenog grada također je nesaglediva – uništena je komunalna i prometna infrastruktura, razrušena arhitektonsko-urbanistička baština, oštećena su kulturna dobra, spomenici i sakralni objekti. Godinama poslije, zbog rata je narušen društveni i gospodarski život (Živić, 2008: 31, 37). Okupacija Vukovara trajala je sedam godina, sve dok teritorij nije 1998. godine konačno vraćen u sastav Hrvatske u sklopu mirne reintegracije Podunavlja, što je postignuto tzv. Erdutskim sporazumom.

3.2. Erdutski sporazum i mirna reintegracija Podunavlja

Uz Daytonski sporazum kojim je odlučena sudbina BiH, 1995. donesen je i poseban sporazum o budućnosti okupiranog teritorija u Podunavlju koji je bio pod srpskom kontrolom još od pada Vukovara u studenome 1991. godine – riječ je o Temeljnom sporazumu o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, poznatom i kao Erdutski sporazum. Tim je sporazumom najavljen kraj rata, omogućena mirna reintegracija okupiranog teritorija, ostvaren uvjet za povratak ratnih prognanika i obnovljena teritorijalna cjelovitost Hrvatske (Hrvatska enciklopedija, 2021).

Kako obrazlaže Holjevac Tuković, Srbi u Podunavlju sustavno su odbijali diplomatske pokušaje hrvatske vlasti i međunarodne zajednice da se nađe kompromis u vidu mirne predaje okupiranog područja i jamčenja visokih standarda zaštite prava

⁶ Prema podacima Opće bolnice Vukovar, poginule su 1624 osobe, ranjeno je njih 2557, a oko 5000 ljudi poslano je u logore (Živić, 2008: 34). Žunec navodi kako je u obrani poginulo 450 do 600 vojnika i oko 1100 civila, dok je 2600 ljudi nestalo (prema Kardov, 2002: 101).

srpskoj manjini.⁷ Međutim, po završetku vojno-redarstvenih operacija Bljesak i Oluja kojima je poražena srpska vojska u okupiranim dijelovima Hrvatske, srbijansko vodstvo anticipiralo je gubitak kontrole nad Podunavljem, čime su se stvorili novi geopolitički odnosi i započeli pregovori s pobunjenim Srbima. Nakon višemjesečnih pregovora, u kojima su sudjelovali i predstavnici međunarodne zajednice, dosegnut je konsenzus o ključnim pitanjima. Dogovor je postignut tijekom mirovne konferencije u Daytonu gdje su se Franjo Tuđman i Slobodan Milošević marginalno bavili temom Podunavlja, a službeno je donesen 12. studenoga 1995. – prvo su ga potpisali izaslanici lokalne srpske zajednice u Erdutu, a potom izaslanstvo hrvatske vlade u Zagrebu (2015: 617-625).

Erdutski sporazum stupio je na snagu 15. siječnja 1996. kada je Vijeće sigurnosti UN-a donijelo Rezoluciju 1037 kojom je uspostavljena Prijelazna uprava UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (UNTAES⁸). Time je na području Podunavlja formirana privremena međunarodna vlast koja je mandat obnašala pune dvije godine, do 15. siječnja 1998. kada je u potpunosti završena mirna reintegracija, a okupirano područje službeno vraćeno u ustavnopravni poredak Hrvatske. Taj je datum označio konačan kraj rata i nakon sedam godina okupacije vratio Vukovar pod hrvatski suverenitet. Kako zaključuje Holjevac Tuković, Erdutski sporazum Hrvatskoj je donio obnovu teritorijalnog integriteta, a međunarodnoj zajednici ispunio uvjet prekida vojnih akcija i uspostave ravnoteže u regiji. Bio je to uspjeh mirovne misije i „osnova za mir i političku stabilnost na širem području ovog dijela Europe“ (2015: 617).

Dakle, glavna namjera Erdutskog sporazuma bila je mirna reintegracija okupiranog Podunavlja u hrvatski teritorij, a Prijelazna uprava obvezala se u roku 30 dana od razmještanja međunarodnih snaga i privremene policije osigurati potpunu demilitarizaciju područja te organizirati lokalne izbore i funkcioniranje javnih službi. Ključne odredbe odnosile su se i na omogućavanje povratka izbjeglica (uz povrat imovine ili adekvatnu naknadu te osiguravanje etničke ravnopravnosti), a srpskoj zajednici jamčila se zaštita manjinskih prava (Hrvatska enciklopedija, 2021).

Iako je Erdutskim sporazumom postignut mir, obje su strane bile samo parcijalno zadovoljne. Hrvatska je javnost očekivala vojnu pobjedu poput Bljeska i Oluje, a razočaranje je bilo uzrokovano neprocesuiranim ratnim zločinima te velikim brojem nestalih i zatočenih. S druge strane, Srbi su isprva bili umireni činjenicom da će biti pod

⁷ Krajinsko vodstvo odbilo je i tzv. plan Z-4 koji je Srbima nudio stanovite elemente državnosti: zakonodavno tijelo, vladu, sudove, policiju i dvojno državljanstvo (Holjevac Tuković, 2015: 617-618).

⁸ Engl. *United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium*.

međunarodnom upravom, no ubrzo su uvidjeli da je to korak k ponovnoj uspostavi hrvatske vlasti koju nisu smatrali svojom. Unatoč tomu, službeni ih je Beograd motivirao da ne iseljavaju, već da ostanu i brojčanom većinom postignu političku i teritorijalnu autonomiju (Holjevac Tuković, 2015: 625-630). Naravno, tijekom rata je hrvatsko stanovništvo protjerano iz Vukovara, a Srbi su činili većinu u gradu, što za sobom nosi političke implikacije. Taj se omjer snaga tijekom mirne reintegracije i povratka Hrvata promijenio, pa je za dublje razumijevanje odnosa vukovarskih Hrvata i Srba u poslijeratnom razdoblju u obzir potrebno uzeti i demografske procese – i na razini države i samoga grada.

3.3. Sastav stanovništva

Prema posljednjem Popisu stanovništva iz 2011. godine, u Hrvatskoj ukupno živi 4.284.889 stanovnika – 3.874.321 Hrvata, što čini golemu većinu od 90,42 %, te 328.738 pripadnika nacionalnih manjina, odnosno 7,67 %. Od ukupno 22 registrirane nacionalne manjine, Srbi su najbrojnija popisana podpopulacija s ukupno 186.633 stanovnika, odnosno udjelom od 4,36 % u ukupnom stanovništvu Hrvatske (DZSRH).⁹

Kako smatraju Turk i Jukić, etnička struktura stanovništva ključno je obilježje naseljenosti jer, za razliku od drugih strukturno-demografskih obilježja, odražava povijesne, društvene i političke okolnosti (2010: 193). Udio Srba u ukupnom stanovništvu upravo je odraz takvih okolnosti, što je predstavljeno donjom tablicom.

Tablica 1. Udio srpskog stanovništva u Hrvatskoj, Vukovarsko-srijemskoj županiji i Vukovaru u odnosu na ukupno stanovništvo područja

	Popisi stanovništva u Republici Hrvatskoj		
	1991.	2001.	2011.
Srbi u Hrvatskoj	581.663 12,16 %	201.631 4,54 %	186.633 4,36 %
Srbi u Vukovarsko-srijemskoj županiji	45.527 19,69 %	31.644 15,45 %	27.824 15,5 %
Srbi u Vukovaru	15.143 32,4 %	10.412 32,88 %	9.654 34,87 %

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

⁹ Udio svih ostalih manjina manji je od 1 % u ukupnom stanovništvu. Primjerice, sljedeće nacionalne manjine po brojnosti čine Bošnjaci kojih je tek 0,73 % te Talijani kojih je 0,42 %. U Vukovaru su, nakon Srba, druga najbrojnija manjina u ukupnoj populaciji grada Rusini kojih je 1,59 %, nakon kojih slijede Mađari s 1,25 % (DZSRH, 2011).

Kao što statistički podaci prikazuju, broj Srba u državi drastično je pao između 1991. i 2001. godine – dok su prije rata činili 12,16 % ukupnog stanovništva, deset godina kasnije bilo ih je samo 4,54 %. Takav značajan pad objašnjiv je, naravno, ratnim kontekstom i velikim egzodusom srpskog stanovništva. Prema navodu Pokosa, rat je ostavio goleme posljedice na narodnosni sastav područja pod nekadašnjom okupacijom – tijekom rata izbjeglo je ili prognano oko 200.000 Srba, a gotovo 87,2 % svih koji su izbjegli u Srbiju dolazilo je iz okupiranih područja (prvenstveno Banovine, Korduna, dijelova Like i sjeverne Dalmacije) (2009: 15).

U istočnoj Slavoniji zabilježena je manja depopulacija u odnosu na druga okupirana područja, a udio Srba u Vukovarsko-srijemskoj županiji i Vukovaru nije se toliko znatno smanjio između 1991. i 2001. iako je, uslijed općeg smanjenja broja stanovnika, došlo do pada u njihovom apsolutnom broju. Pokos to objašnjava činjenicom da su Srbi prvenstveno odlazili iz okupiranih područja oslobođenih nakon vojnih akcija Bljeska i Oluje, dok Podunavlje nije zabilježilo takav obrazac iseljavanja (2009: 17).

Pad apsolutnog broja Srba na sve tri analizirane razine uočljiv je i u razdoblju između 2001. i 2011., što se također može objasniti trendom opće depopulacije. Međutim, ni na jednoj razini nije došlo do značajnih razlika u njihovom udjelu, što je razumljivo jer je riječ o mirnodopskom razdoblju bez većih demografskih procesa koji bi doveli do značajnih oscilacija u njihovom relativnom broju.

Iako se, dakle, u istočnoj Slavoniji dogodila blaža depopulacija nego u ostalim okupiranim dijelovima Hrvatske, Vukovar je, ipak, od svih hrvatskih gradova zabilježio najveće relativno smanjenje broja stanovnika između 1991. i 2001. – kao što donja tablica prikazuje, ukupan broj stanovnika u Vukovaru smanjio se s 46.735 stanovnika na 31.670, što je razlika od 32,23 % (Turk i Jukić, 2010: 198).

Tablica 2. Udio hrvatskog i srpskog stanovništva u Vukovaru

	Popisi stanovništva u Republici Hrvatskoj		
	1991.	2001.	2011.
Ukupno stanovništvo	46.735	31.670	27.683
	100 %	100 %	100 %
Hrvati	22.165	18.199	15.881
	47,43 %	57,46 %	57,37 %
Srbi	15.143	10.412	9.654
	32,4 %	32,88 %	34,87 %

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Tablica, nadalje, prikazuje brojčani odnos Hrvata i Srba koji je indikator povijesnih okolnosti u hrvatskom Podunavlju. Živić, u tom smislu, navodi dvije ključne kategorije demografskih gubitaka tijekom okupacije Vukovara – ubijene i nestale osobe te prisilno izgnane uslijed srbijanske politike etničkog čišćenja. Kako navodi, s područja grada registrirana je 23.701 prognana osoba, a većinom su bili protjerani Hrvati (2008: 37). Međutim, iz tablice je evidentno da, iako je broj Hrvata između 1991. i 2001. godine pao, njihov se udio u općoj populaciji grada povećao te su 2001. godine činili natpolovičnu veličinu, što se održalo i do 2011. Objašnjenje ovakvog rasta u relativnom broju leži u činjenici da su se brojni Hrvati tijekom mirne reintegracije vratili u Vukovar, što govori u prilog etničkoj homogenizaciji grada (Pokos, 2009: 15).

Iako je, s druge strane, apsolutni broj Srba u gradu pao u skladu s općom depopulacijom, njihov relativni broj nije se od 1991. mnogo promijenio – uvijek se kreće oko jedne trećine. No ono što će se pokazati ključnim činjenica je da su 2001. prvi puta činili *više* od trećine stanovništva, čime su ostvarili zakonsko pravo na služenje vlastitim jezikom i pismom, što im je, kako će biti prikazano, svesrdno osporavano. U svakom slučaju, planirani monoetnicitet u gradu nije postignut – demografski sastav jasno pokazuje da Hrvati čine nacionalnu većinu, dok su Srbi, iako značajno zastupljeni, i dalje etnička manjina. Da bi poslijeratni hrvatsko-srpski odnosi bili jasniji, potrebno je analizirati kako su sva ratna i demografska zbivanja na njih utjecala.

4. POSLIJERATNI ODNOSI HRVATA I SRBA U VUKOVARU

4.1. Politizacija etničkih razlika

Raspadom Jugoslavije, čiji je federativni identitet počivao na antifašističkoj tradiciji i konceptu 'bratstva i jedinstva', u novonastalim državama aktiviraju se nove nacionalističke ideologije koje su, u slučaju Hrvatske, obilježile cijelo ratno i tranzicijsko razdoblje. Društveni identitet Hrvata stvaran je u okviru nacionalne države koja potiskuje sve pod-identitete osim etnonacionalnoga, što je ugrađeno u političke projekte i službene narative – na taj se način konstruira tzv. Drugi koji, u smislu relacijske identifikacije, predstavlja opasnost i stoga treba biti nadvladan.

Babić (2006) ovaj fenomen naziva politizacijom etničkih razlika, dok Čorkalo Biriški i Ajduković (2009) govore o politici proizvodnje mržnje kao strategiji vladajućih. Radi se, naravno, o konstrukciji hrvatskoga nacionalnog identiteta koji je,

zbog konteksta rata, prvenstveno građen u odnosu na razlike prema Srbima, čiji se etnički identitet počinje interpretirati kao kategorija koja predstavlja prijetnju hrvatskim vrijednostima. U takvoj sociopolitičkoj klimi do izražaja nisu mogle doći premise demokracije i pluralizma koje su nominalno proklamirane, već je nastalo plodno tlo za generiranje predrasuda i stigmi usmjerenih prema srpskoj nacionalnoj manjini.

Reinterpretacija povijesti također je postala dijelom nacionalističke identifikacije – 1990.-e u Hrvatskoj obilježene su novim vrednovanjem NDH i vizijom države kakva je bila u Drugom svjetskom ratu, a neki čak poistovjećuju *ustaštvo s hrvatstvom*. S druge strane, srpski etnički imaginarij djelomice je revitalizirao *četništvo* kao alternativu raspaljoj socijalističkoj tvorevini, čime se homogenizira srpsko stanovništvo. Obje strane pozivaju se na mitske elemente iz prošlosti i stvaraju „istine“ o drugima – mahom uopćene tvrdnje temeljene na isticanju razlika između „dobrih Hrvata“ i „zlih Srba“ ili obrnuto (Babić, 2005: 379-383). Takvi vrijednosni sudovi koji naglašavaju pozitivne strane vlastitoga i negativne strane Drugoga rezultirali su etničkom podijeljenošću.

Navedeni procesi reaktivirali su korištenje derogativnih termina *četnik* i *ustaša* u svakodnevnoj komunikaciji te legitimirali, u vlastitim očima, uvrede spram Drugoga u ime zamišljenih ciljeva postizanja etnički čistoga društva. Primjer Vukovara pritom je analitički zanimljiv – naime, stigmatizacija Drugoga prije rata najmanje je bila prisutna u istočnoj Slavoniji, a u Vukovaru je vladalo etnički tolerantno ozračje u kojemu su se Hrvati i Srbi međusobno uvažavali, družili i čak stupali u miješane brakove. Na razini države, Hrvati su bili više stigmatizirani od Srba, što se tijekom rata stubokom promijenilo (Babić, 2006).

Etnopolitičkom i nacionalističkom mobilizacijom te redukcionističkim shvaćanjem čovjekova identiteta svedenog na etnicitet, stigmatizacija tijekom rata postaje dijelom društvenog *mainstreama*. Ključnu ulogu pritom je odigrao, naravno, rat. Srbi postaju etiketirani pogrdnim nazivima i javno izvrgnuti golemom sociopsihološkom pritisku, a pritom istočna Slavonija postaje prostor izrazite etničke stigmatizacije, što se nastavilo i u poslijeratnom razdoblju. Međusobna se nesnošljivost Hrvata i Srba u Vukovaru očitovala na mnoge negative načine – izbjegavanjima, prekidima komunikacije, uvredama, nasiljem – pri čemu se uvijek opravdanje nalazilo u veličanju vlastitoga identiteta i percipiranju druge strane kao prijetnje (Babić, 2006: 387-394).

Dakle, ljudi u Vukovaru koji su prije rata društvo birali prema individualnim karakteristikama odjednom etničko obilježje smatraju ključnom varijablom pri stvaranju odnosa. Nesigurna vremena, naime, ne podnose različitosti i da bi se osjećali

sigurnijima, ljudi se za vrijeme društvenih kriza povlače u svoj homogeni krug ljudi. Takva se tendencija, kako opisuje Kardov, odražava i u sferi svakodnevne komunikacije gdje je jezik postao glavno sredstvo potvrde etničke razlike. Naime, govori li netko ijekavicom ili ekavicom primijeti se vrlo brzo, no ponekad je dovoljan samo pozdrav da se uoči je li netko Hrvat ili Srbin – primjerice, mladi Hrvati nakon '91 počinju govoriti *bog/bok*, što je prije toga bilo svojstveno u crkvenim krugovima, dok Srbi reaktiviraju pozdrav *zdravo* koji je u Hrvatskoj bio iščeznuo. Jezik i pozdravi tako su postali „najvažniji kriteriji po kojima osoba *prepoznaje* Drugoga“ (2002: 108).

Etnicitet se tako prometnuo u temelj za društvenu organizaciju kulturne razlike¹⁰, a svakodnevna interakcija postala je značenjsko polje u kojem pripadnici različitih etničkih skupina drugome izražavaju svoj identitet. Rat se, na određeni način, nastavio simboličkim sredstvima, a nacionalizam koji je na obje strane bujao – ne kao esencijalistička već društveno konstruirana kategorija – postao je prepreka normalizaciji odnosa i uspostavi nekonfliktne koegzistencije Hrvata i Srba. Vukovar je tako postao svojevrsni grad-slučaj s golemim stupnjem društvene polarizacije.

4.2. Etnički heterogen i socijalno polariziran grad

Poslijeratnim odnosima Hrvata i Srba u Vukovaru istraživački su se detaljno posvetili Čorkalo Biruški i Ajduković (2009) i Kardov (2002). Oba istraživanja navode kako je stanovništvo u Vukovaru prije rata bilo etnički izmiješano i tolerantno, a društveni život svugdje se nesmetano odvijao – Hrvati i Srbi živjeli su u istim zgradama, pohađali iste škole, radili u istim organizacijama i sudjelovali u istim aktivnostima. Radilo se o isprepletenoj socijalnoj mreži u kojoj nacionalnost i vjeroispovijest nisu bile važne – Vukovarci su se privatno družili i njegovali dobrosusjedske odnose kroz instituciju tzv. *komšiluka*, slaveći zajedno i katoličke i pravoslavne blagdane (Županov, prema Kardov, 2002: 101).

Grad je, dakle, do 1991. bio etnički heterogen, no nije bio socijalno polariziran. Rat je, međutim, sve promijenio te su se, zbog različitih iskustava i percepcije ratnih događaja, značajno narušili primarni društveni odnosi – prijateljstva, susjedski odnosi, partnerstva, brakovi i kumstva. Tome su pridonijeli i složeni demografski procesi.

¹⁰ Koliko je sve daleko otišlo govori i činjenica da su neki srpski gimnazijalci tvrdili da se Hrvate može prepoznati po hodu, dok su neki tumačili da se Srbe može prepoznati po bradi. Neki stariji Srbi zaista i jesu puštali brade kao simbol etničke identifikacije i otpora prema nametanju krivnje i izjednačavanju s četnicima (Kardov, 2002: 109).

Iseljavanjem Hrvata tijekom rata grad se etnički homogenizirao, no njihovim povratkom u sklopu mirne reintegracije dogodila se situacija da su se dvije etničke skupine, razdvojene uz velike žrtve, ponovno našle na istom prostoru.

Srbi su, naime, u sedmogodišnjem periodu okupacije navikli biti većinska skupina u gradu, a prognani Hrvati raseljeni diljem zemlje također su bili pripadnici većine. Usporedno s povratkom Hrvata etničke su se skupine ponovno promiješale, no sada su prisiljene koegzistirati u potpuno drugačijim okolnostima. Nekadašnji prijatelji, Hrvati i Srbi postali su jedni drugima prijatnija i izvor nesigurnosti, što se očitovalo i u svakodnevnim interakcijama – izbjegavali su se kontakti i međusobno su se ignorirali, a međuetnički susreti odvijali su se u privatnim okvirima, nekad i potpuno u tajnosti. Vladala je golema kultura nepovjerenja i straha koja je rezultirala novim jačanjem nacionalnog identiteta koji je ionako bio politički potenciran (Kardov, 2002: 108-110).¹¹

Kao jedan od faktora ovakve polarizacije Kardov navodi izostanak potpore nacionalnih institucija – hrvatska je vlast, naime, isprva pogodovala izgradnji domova samo hrvatskih stradalnika u ratu, dok je obnovu srpskih kuća podupirala međunarodna zajednica. Srbi su se stoga osjetili ugroženima jer hrvatska vlast za njih ne mari, dok su Hrvati zaključili da je međunarodna zajednica na strani Srba. Dodatan faktor polarizacije predstavlja činjenica da su se srpske stranke nakon Erdutskog sporazuma odlučile za obrazovanje srpskih učenika u posebnim razrednim odjeljenjima, a kasnije su za tu svrhu osnovane srpske manjinske škole. Takva obrazovno-kulturna politika odvojenog školovanja hrvatskih i srpskih učenika samo je dodatno ojačala društvenu segregaciju koja se tako perpetuira kroz obrazovni sustav (2002: 104).

Nadalje, Vukovar je, na osobnoj razini, ostao mjesto koje zaziva snažne emocije. Istraživanje Čorkalo Biruški i Ajdukovića (2009) pokazalo je da su i Hrvati i Srbi u sličnoj mjeri traumatizirani (navode se događaji poput smrti bliske osobe, svjedočenja nasilju, izloženosti napadima, progonstva, itd.) te da su iskusili podjednak broj stresnih događaja (gubitak kuće ili posla, promjena socijalne okoline, gubitak imovine, niski prihodi, itd.). Međutim, nijedna etnička skupina nema razumijevanja za drugu stranu – štoviše, njihove je odnose unazadilo i međusobno zamjerenje. Hrvati, primjerice, zamjeraju Srbima što ne iskazuju žaljenje zbog ratnih zločina i ne verbaliziraju sućut.

¹¹ Socijalna podijeljenost u gradu uvelike se odrazila i na prostornu politiku: Hrvati i Srbi zalaze u različite kafiće, trgovine ili frizerske salone, slušaju različite radiopostaje, treniraju u različitim sportskim klubovima, djeca idu u različite škole/razredna odjeljenja i igraju se na različitim igralištima. Također je prisutno etničko označavanje prostora simbolima, znakovima i spomenicima – primjerice, visoki bijeli križ na ušću Vuke u Dunav označava hrvatski prostor gdje Srbi ne dolaze (Kardov, 2002: 110-111).

Srbi se, s druge strane, čude što Hrvati misle da su im oni htjeli nauditi, odriču se osobne krivnje za rat i stoga se nemaju potrebu ispričati (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009: 18). Prema sažetoj formulaciji Župarić-Iljića,

[k]ako su osobna i kolektivna sjećanja na neposredna ratna stradanja dovela do promjene u kolektivnoj predodžbi 'Drugoga', to bez sumnje utječe na odnos prema 'susjedima/komšijama' druge nacionalnosti, što opterećuje i još će dugo inhibirajuće djelovati na hrvatsko-srpske odnose“ (2011: 251).

Vukovarska se zajednica, dakle, transformirala iz visokointegrirane u značajno destabiliziranu. Kako primjećuje Kardov, „Vukovar je prostorno etnički izmiješan, ali socijalno polariziran“ (2002: 112), a uspostava suživota u poslijeratnom razdoblju nije prošla bez problema. Odnosi između Hrvata i Srba višestruko su kompleksni te često opterećeni osjećajem nepravde, nesigurnosti i međusobne nesnošljivosti.¹² Problematika postavljanja dvojezičnih natpisa stoga dokazuje kako su u tom gradu i dalje prisutne divergentne političke agende nastale na etničkom kriteriju, a glavni uzrok tome različit je doživljaj Domovinskog rata i često subjektivnih interpretacija koje sjećanje na ratna događanja izaziva.

4.3. Suočavanje s prošlošću i doživljaj krivnje

Hrvati i Srbi imaju drugačije vizije ratne prošlosti i, u skladu s različitim iskustvima i snažnom nacionalnom identifikacijom, ne pokazuju razumijevanje za žrtvu druge strane niti su skloni osuditi zločine u vlastitim redovima. Kardov, Lalić i Teršelić proveli su opsežnu seriju istraživanja u nekoliko hrvatskih gradova i regija u kojima su ispitivali stavove javnosti i političkih aktera prema suočavanju s ratnom prošlošću, percepciji žrtava rata te poimanju ratnih zločina obiju strana. Istraživače je zanimalo jesmo li u stanju objektivno se suočiti s prošlošću, prihvatiti krivnju i razumjeti žrtve. Svi rezultati govore u prilog tome da nijedna strana za to još nije spremna (2010).

Primjerice, ispitanici iz sva tri uzorka kvantitativnog dijela istraživanja – Hrvati iz ratom zahvaćenih područja, Srbi iz ratom zahvaćenih područja i opća populacija – zločine svoje strane skloni su interpretirati kao individualne i slučajne incidente ili kao

¹² Zanimljivo je napomenuti kako etničke razlike nisu uvijek jasno određene. Iako ovakvi složeni odnosi i percepcija druge strane zahtijevaju strogu kategorijalnu čistoću, postoje i prijelazne kategorije koje se ne uklapaju ni u jednu stranu. Primjerice, Srbi koji su tijekom mirne reintegracije otišli iz Vukovara nazivaju Srbe koji su ostali ustašama, izdajnicima i kontaminiranim hrvatskim Srbima, a posebno su problematični miješani brakovi i djeca iz takvih brakova koja se nazivaju pogrđnim imenima (Kardov, 2002: 105-106).

nužnu samoobranu od konkretnih osoba, dok su zločini s druge strane doživljeni kao planirani, motivirani mržnjom i usmjereni protiv cijelog naroda. Zločine s vlastite strane, prema njihovu mišljenju, počinili su pojedinci ili manje skupine, no s druge su strane krive velike skupine i vojno zapovjedništvo (Kardov i sur., 2010: 127).

Obje strane pokazuju nedostatak razumijevanja objektivne povijesti i manjak empatije prema žrtvama nasilja druge strane. Koliko prema Drugima i Drugačijima nema suosjećanja pokazuje i činjenica da neki osuđenici za ratne zločine čak uživaju potporu dijela hrvatske javnosti. To je objašnjivo političkom djelatnošću 1990.-ih koju su, unatoč ostvarenju demokracije i višestranačkim izborima, obilježile purističke jezične politike, zatiranje nezavisne medijske scene, sveprisutno isticanje zločina druge strane i, općenito, nacionalistički narativi koji su, u poslijeratnom razdoblju intenzivirani nakon operacija Bljesak i Oluja (Kardov i sur., 2010: 13-29).¹³

Često se povijesni narativi konstruiraju pristrano, bez obzira na objektivne činjenice. Pogledi na prošlost perpetuirani su kroz političke i medijske propagande namatanjem jednostranog tumačenja rata. Pritom su individualna iskustva smještena u društveni okvir, odnosno postala su dijelom takvih službenih narativa koji utječu na javno mnijenje. Zbog toga se razumijevanje ratne prošlosti ne razlikuje između onih koji su rat izravno iskusili i onih koji su konzumenti tuđih priča (Kardov i sur., 2010: 131).

Ovakav zaključak potvrđuje i istraživanje Čorkalo Biruški i Magoč koji su ispitali odnos doživljaja kolektivne krivnje, etničkog identiteta i opravdanja ratnih postupka vlastite grupe na uzorku Hrvata i Srba u Vukovaru između 18 i 35 godina, koji zbog svoje dobi nisu doživjeli rat. Rezultati su pokazali da se Hrvati i Srbi ne razlikuju u prihvaćanju krivnje, odnosno ne vjeruju da je njihov narod počinio išta loše tijekom rata. Međutim, Hrvati imaju veću tendenciju pripisivati krivnju drugoj strani i opravdavati postupke vlastite grupe kvalificirajući se kao žrtva. Srbi, s druge strane, odbijaju prihvatiti odgovornost za zlodjela svog naroda koja opravdavaju ratnim okolnostima. Evidentno je da obje grupe žele izbjeći nelagodu koju bi prihvaćanje odgovornosti impliciralo te, slijedeći osjećaje domoljubne privrženosti, nastoje očuvati „dobru sliku“ o svom narodu (2009: 211-225).

Dakle, vlastita se krivnja izbjegava, a druga grupa bezrezervno se optužuje. Takva situacija predstavlja prepreku pomirenju hrvatskih i srpskih sugrađana – obnova odnosa

¹³ Službeni se narativ promijenio kada je 2000. na vlast došla koalicija lijevog centra, što je rezultiralo razvojem političkog pluralizma, nezavisnih medija i nevladinih udruga, no 2003. ponovno je izabran HDZ koji ima drugačiji stav prema srpskoj manjini i ratnim zločinima (Kardov i sur., 2010: 27-29).

podrazumijeva proces suočavanja s prošlošću i postizanje povijesnog konsenzusa, što je težak zadatak jer obje strane imaju svoje etnički obojene „istine“ (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009: 18). Suočavanje s prošlošću, naime, zahtijeva pravo *svih* žrtava na istinu, pravdu i reparaciju te procesuiranje *svih* zločina, neovisno o strani koja ih je počinila. Međutim, to je teško postići dok god se obje strane povode svojim „istinama“ koje se, kao što je navedeno, i dalje kontinuirano prenose javnim diskursom, a jedan je od načina i kroz rituale odavanja počasti Vukovaru kao gradu-žrtvi.

4.4. Medijska simbolika Vukovara i komemorativni rituali

Vukovar je prostor goleme simboličke važnosti i emotivnog naboja u kojemu su obje etničke strane pretrpjele gubitke. Kako smatra Žanić, „Vukovar je zauzeo značajno mjesto u poslijeratnom kulturno-političkom imaginariju grupa“ (2008: 30). Međutim, Hrvati i Srbi različito interpretiraju povijesni kontekst iz kojega crpe oprečna značenja i kreiraju sliku grada na suprotstavljenim narativima – za Hrvate je, naravno, Vukovar simbol otpora zločinu, dok Srbima predstavlja mjesto na kojemu se slamalo *ustaštvo*. Ovakva oprečna mišljenja generirana su različitim doživljajem rata i konstrukcijom kolektivnog sjećanja u kojemu obitava relativna recentnost ratnih trauma. Kolektivno sjećanje odnosi se na prikaz prošlosti koji je određenoj društvenoj skupini zajednički te koji se zajednički obilježava kroz rituale koji legitimiraju grupni identitet (Šarić i Radanović Felberg, 2017: 57; Žanić, 2007: 76).

Primjerice, datum kada je osvojen Vukovar, 18. studenoga, Srbi su tijekom okupacije smatrali danom oslobođenja ili ustanka, što su pravdali trima argumentima – prirodnim zlom Hrvata, kontinuitetom s Drugim svjetskim ratom i kosovskim mitom¹⁴. Naime, prostor Vukovara mitski je konstruiran kao sveti etno-krajoлик na kojemu, napokon, žive ujedinjeni Srbi, a datum se obilježavao i kroz ceremonijalne rituale (Žanić, 2008: 33-38)¹⁵. Kako Žanić u drugom djelu zaključuje, Srbi su tako isticali parole o oslobođenju grada „te izražavali želju za priznanjem i konačnom ujedinjenju svih Srba u jednu državu“ (2007: 86). Čak i 30 godina nakon sporne '91. neki srpski mediji izvještavaju o danu kada je JNA ušla u grad i oslobodila srpske civile koje su

¹⁴ Kosovski mit prikaz je srpskog naroda koji seže do 14. st. i bitke na Kosovu kada je srpska država slomljena te je kroz povijest oblikovao svijest Srba o potrebi obnove srpske države (Jurišin, 27. 5. 2020.).

¹⁵ Primjerice, na javnoj ceremoniji 1993. kojom se slavi oslobođenje grada Goran Hadžić, tadašnji predsjednik Republike Srpske Krajine, izjavljuje kako je stvorena jedinstvena srpska država, a tom je prilikom predstavljen i novi grb grada (Žanić, 2007: 80).

mučili Hrvati, nazivaju Vukovar „gradom žrtvom Tuđmanove mržnje“, a Bitku za Vukovar „posljednjom bitkom za Jugoslaviju“ (Subašić, 18. 11. 2021.).

S druge strane, za Hrvate Vukovar predstavlja otpor srpskoj agresiji te simbolizira veliku žrtvu, ali i ultimativno junaštvo. U medijima je često predstavljen kao grad-heroj koji je spasio Hrvatsku, a zbog svoje sveprisutnosti u javnim narativima kvalificiran je kao svojevrsna „metropola hrvatske obrane“, koja izaziva tugu i ponos kao dominantne emocije. U tom se smislu ističe ključna uloga Bitke za Vukovar, no i žaljenje što ratni zločinci nisu privedeni pravdi. Datum 18. studenoga smatra se danom pada Vukovara i svake se godine, još od odluke Hrvatskog sabora 1999., svečano obilježava kao Dan sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. godine¹⁶ (Žanić, 2007: 86; 2008: 41).

Prema medijskim i političkim praksama koji u kontekstu Vukovara često zapadnu u glorifikaciju nacije i mitski folklor kritički se osvrću Rogić (1993, 1998) te Matić, Dremel i Šakić (2014). Rogić je tako još 1993. zamijetio da je Vukovar često prezentiran kroz mučeničke konotacije potkrijepljene člancima o ubijenim ljudima i spaljenim kućama te viktimizaciju svoje etničke grupe i demoniziranje druge. Ratna simbolika često se vezala uz opozicije poput *pobijedeni-pobjednik* ili *žrtva-sudac*, a vojni heroji uzdizani su na pijedestal i pretvoreni u svojevrsne moralne suce u borbi protiv zla. Takvi narativi uvelike su utjecali na promjenu u strukturi hrvatskog nacionalnog identiteta, a vukovarsko iskustvo postalo je sveprisutno (501-519).

Nekoliko godina kasnije Rogić kritizira političku scenu i sklonost svake novoizabrane vlasti da se u javnosti legitimira odnosom spram Vukovara, tj. stupnjem prihvaćanja vukovarskih moralnih imperativa (1998: 144). Sličnog su stava i Matić i sur. koji medijske hvalospjeve o Vukovaru vide kao skupljanje političkih bodova te odvratanje od aktualnih problema. Autori tako govore o manipulaciji vukovarskom simbolikom radi postizanja političkih ciljeva, nazivajući takvo postupanje „moralnim poduzetništvom“ – oživljavanjem ideološkog sukoba, naime, skreće se pažnja s pravih problema, poput socijalne ugroženosti ili korumpiranog društva (2014: 127-139).

Dakle, vukovarska simbolika i domoljubni rituali dodatni su primjer etnizacije političkih razlika koja neminovno utječe na javno mnijenje i stavove spram Srba. Međutim, unatoč takvim praksama, srpskoj su nacionalnoj manjini u Hrvatskoj zakonskim odredbama uređena i zajamčena prava, što je također potrebno uzeti u obzir.

¹⁶ Danas se taj datum obilježava kao Dan sjećanja na žrtve Domovinskog rata i Dan sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje i državni je blagdan prema Zakonu o proglašenju Vukovara mjestom posebnog domovinskog pijeteta iz 2020. (NN 25/20).

5. MANJINSKA PRAVA, SRBI I ĆIRILICA

5.1. Jezična i druga prava nacionalnih manjina

U Hrvatskoj su prava nacionalnih manjina ustavno¹⁷ i zakonski regulirana, a društvena različitost uvažava se, barem nominalno, u duhu kulturnog pluralizma i demokracije. Hrvatska je, pritom, jedna od rijetkih zemalja koja, poput Slovenije i Rumunjske, formalno-pravno priznaje postojanje i nacionalnih i jezičnih manjina.¹⁸

Člankom 15. Ustava RH (NN 05/14) nacionalnim manjinama – njih 22 koliko ih službeno ima – jamči se „sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom i kulturna autonomija“, što je, prema Petričušić, ključna odredba kojom se sprječava njihova asimilacija i potiče integracija (2013: 16). Za jezična prava relevantan je i članak 12. u kojemu stoji da, iako su u Republici Hrvatskoj u službenoj uporabi hrvatski jezik i latinično pismo, pod uvjetima propisanim zakonom u pojedinim se lokalnim jedinicama u službenu uporabu može uvesti i ćirilično ili koje drugo pismo (NN 05/14).

Temeljna manjinska prava i slobode detaljno su uređene Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina iz 2002. koji je usklađen s Ustavom i međunarodnim aktima (NN 93/11). Već u članku 3. govori se o etničkoj i multikulturalnoj raznolikosti, dok članak 4. propagira jednakopravnost svih manjina i građana Hrvatske, jamči pravnu zaštitu i zabranjuje diskriminaciju. Nacionalna manjina definirana je člankom 5. kao

skupina hrvatskih državljana čiji su pripadnici tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja (NN 93/11).

Nadalje, prema članku 7. manjinama se jamči pravo na zastupljenost u predstavničkim te u upravnim i pravosudnim tijelima. Drugim riječima, manjine imaju pravo birati predstavnike u Hrvatski Sabor i u tijela jedinica lokalne i regionalne samouprave, sukladno njihovu udjelu u stanovništvu određenog područja. Također

¹⁷ U Izvorišnim osnovama Ustava Republike Hrvatske stoji: „Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta“ (NN 05/14).

¹⁸ Države poput Francuske, Grčke i Turske, primjerice, nacionalne manjine uopće ne priznaju, dok Italija i Finska priznaju nacionalne no ne i jezične manjine (Tatalović i Lacović, 2011: 375).

imaju pravo na osnivanje općinskih i gradskih vijeća – neprofitnih pravnih osoba s ciljem zaštite manjinskih prava i artikulacije njihovih interesa.

Člankom 7. određena su i druga prava, poput očitovanja vjere, kulturne autonomije i uporabe simbola, no najvažnije za ovu tematiku, stavkom 1. nacionalne manjine imaju pravo na službenu i javnu uporabu svog jezika i pisma, odgoj i obrazovanje na svom jeziku i pismu te pristup sredstvima i obavljanje djelatnosti javnog priopćavanja na svom jeziku i pismu (NN 93/11). Službena i javna uporaba manjinskog jezika i pisma podrobnije je regulirana člankom 12., koji je, u kontekstu problematike dvojezičnih natpisa u Vukovaru, izazvao najviše prijepora. Prvi stavak članka glasi:

Ravnopravna službena uporaba jezika i pisma kojim se služe pripadnici nacionalne manjine ostvaruje se na području jedinice lokalne samouprave kada pripadnici pojedine nacionalne manjine čine najmanje trećinu stanovnika takve jedinice (NN 93/11).

Ostvarenje navedenog prava detaljnije je uređeno Zakonom o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj iz 2000. kojim se dodatno određuju situacije u kojima se manjinski jezik i pismo izjednačavaju s hrvatskim jezikom i latinicom. Tako članak 5. propisuje ravnopravnu uporabu manjinskog jezika na području općine, grada ili županije u radu predstavničkih i izvršnih tijela, u upravnim postupcima i drugim službenim kontekstima, a članak 8. određuje da se rad općinskih i gradskih vijeća te županijskih skupština i poglavarstava odvija i na hrvatskom i na manjinskom jeziku. Istim se člankom stoga osiguravaju i dvojezični ili višejezični službeni dokumenti, ali i „ispisivanje natpisnih ploča predstavničkih, izvršnih i upravnih tijela općina, gradova i županija, kao i pravnih osoba koje imaju javne ovlasti istom veličinom slova”. Ovim zakonom regulirano je i pravo na dvojezično ispisivanje prometnih znakova, naziva ulica i trgova te mjesta i geografskih lokaliteta (NN 56/00).

Zakonski preduvjet za službenu dvojezičnost i dvopismenost ostvarilo je 27 jedinica lokalne samouprave – 23 sa srpskom manjinom te po jedna za češku, slovačku, talijansku i mađarsku manjinu.¹⁹ Međutim, nisu sve jedinice to pravo realizirale zbog neusklađenosti lokalnih statuta s Ustavnim zakonom, a upravo je takva situacija u Vukovaru gdje se gradskim statutom, kao što će biti izloženo, godinama koči primjena

¹⁹ Uz gradove Vukovar i Vrbovsko, pravo na javnu uporabu srpskog jezika i ćirilice ostvarile su općine Krnjak, Vojnić, Donji Lapac, Vrhovine, Udbina, Šodolovci, Jagodnjak, Erdut, Dvor, Gvozd, Donji Kukuruzari, Biskupija, Civljane, Kistanje, Ervenik, Markušica, Trpinja, Negoslavci, Borovo, Gračac i Plaški. U Konačnici je dozvoljena uporaba češkog jezika, u Punitovcima slovačkog, u Grožnjanu talijanskog te u Kneževima Vinogradima mađarskog (Ministarstvo uprave, 2018: 4).

prava na dvojezičnost. S druge strane, postoji niz općina u Hrvatskoj, poglavito u Istri, gdje nije ostvaren preduvjet najmanje trećine zastupljenosti manjinskog stanovništva, no lokalnim je statutom dvojezičnost omogućena. Radi se o mjestima gdje su manjine brojčano značajne ili tradicionalno prisutne. Tako je talijanski jezik u javnoj uporabi u Poreču, Puli, Rovinju i drugim istarskim mjestima, češki u Daruvaru, a mađarski u Ernestinovu. U pravilu se radi o područjima u kojima dugo nije bilo sukoba, pa se multietničnost u javnom prostoru simbolički priznaje (Petričušić, 2013: 36).

Jezična su prava manjina regulirana i Zakonom o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina iz 2000. godine (NN 56/00) koji regulira status manjinskih jezika u predškolskom i školskom sustavu, odnosno dozvoljava osnivanje školskih ustanova ili razrednih odjeljenja gdje se manjine mogu obrazovati na vlastitu jeziku i pismu. Upravo je to slučaj u Vukovaru gdje hrvatski i srpski učenici i u osnovnim i u srednjim školama još od Erdutskog sporazuma odvojeno pohađaju nastavu.

Dakle, normativna zaštita prava manjina postoji, no za njihovu je realizaciju važan politički kontekst. Osim objektivnih okolnosti, kako navode Tatalović i Lacović, koje mogu opstruirati politiku zaštite (poput manjka financija), manjinska prava mogu biti ugrožena i zbog predrasuda javnosti, posebno prema nekim manjinama. Ako zakonski okvir, stoga, ne korespondira s društvenom situacijom, stvara se atmosfera netolerancije u kojoj su pripadnici manjina obeshrabreni konzumirati zakonska prava (2011: 376). U skladu s tim zaključkom, nužno je utvrditi kakav je status srpske manjine u Hrvatskoj i u kojoj su joj mjeri zaštićena prava koja se zakonski jamče.

5.2. Srpska nacionalna manjina u Hrvatskoj

Nacionalnim su manjinama zakonskim aktima zaštićena prava i danas su Srbi ustavno priznati kao jedna od 22 jednakopravne nacionalne manjine. Srbi su tradicionalno i najbrojnija manjina u Hrvatskoj, no kao što je prikazano, broj im je između 1991. i 2001. zbog masovnog iseljavanja iz okupiranih područja drastično pao pa se njihov udio u stanovništvu Hrvatske smanjio s 12,16 % na 4,54 %. No kako navodi Žunec, u Hrvatsku se između 1995. i 2004. vratilo oko 115.000 izbjeglica, većinom Srba, a Vlada je 2005. pokrenula kampanju namijenjenu povratku i integraciji prognanika kojom je uz slogan „Hrvatska je dom svih njenih građana“ promovirala vrijednosti prihvaćanja i tolerancije (2007: 895).

Međutim, povratnici su nailazili na niz prepreka – ekonomske probleme uslijed povratka u nerazvijena i ratom devastirana područja, administrativne poteškoće te međuetničko nepovjerenje. Povratak Srba i njihovo etabliranje u društvu diljem zemlje nailazili su na otpor, a svaki njihov pokušaj da uspostave identitet – primjerice, svojedobnom namjerom da uvedu zastavu, grb i himnu manjine – rezultirao bi negodovanjem većinske skupine i političara.²⁰ Iako su te inicijative zakonski utemeljene, ratne traume i dalje su nedovoljno zaliječene da bi Hrvati na simboličkoj razini prihvatili srpsku prisutnost. Problematizirajući položaj Srba u Hrvatskoj, Žunec zaključuje kako će društvena egzistencija i manjinska prava ponajprije ovisiti o državnoj politici, no na mikrorazini će, zbog dugotrajnih negativnih emocija, i dalje postojati ekscesi i poteškoće u integraciji (2007: 896-898). Kako dokazuje situacija s međuetničkim odnosima i dvojezičnim natpisima u Vukovaru, to je i dalje slučaj.

Unatoč mehanizmima zaštite, srpska zajednica u Hrvatskoj često je na udaru diskriminacije i nasilja. Prema izvješću o nasilju i nesnošljivosti prema Srbima (Jurišić i Mikić, 2013: 3) tijekom 2012. povećan je broj incidenata prema pripadnicima srpske manjine, a podaci MUP-a pokazali su da je u toj godini od svih kaznenih djela motiviranih etničkom mržnjom najviše njih usmjereno prema Srbima (29 od 44 djela). U izvješću su, nadalje, prikazani slučajevi fizičkog nasilja, prijetnji i zastrašivanja, oštećivanja imovine, govora mržnje te, vrlo indikativno, „otpora korištenju ćirilicnog pisma i nasilnog uklanjanja dvojezičnih natpisnih ploča“ (Jurišić i Mikić, 2013: 5). Te je godine, naime, ćirilica bila simbolička meta mnogih etnički potaknutih napada.

5.3. Srpski jezik i ćirilica – ima li pismo nacionalnost?

Iz lingvističke perspektive hrvatski i srpski jezik vrlo su slični – oba jezika imaju narječje štokavice u bazi, sličnu gramatičku strukturu i inventar vrsta riječi te gotovo isti vokabular (Pranjković, 2007: 492). Razlike se prvenstveno odnose na ijekavicu i ekavicu kao standardne govore te latinicu i ćirilicu kao pisma, no govornici obiju jezika međusobno se razumiju. Prema Snježani Kordić, jezikoslovki koja se bavi hrvatsko-srpskim jezičnim odnosima, radi se o jednom jeziku s policentričnim standardnim varijantama, a inzistiranje na postojanju dvaju jezika naslijeđena je dogma iz 1990-ih kada je nastao tzv. nacionalistički mit o dvojezičnosti (Pilsel, 26. 10. 2013).

²⁰ Jedan je od primjera takva reakcija na preimenovanje nekih ulica u mjestu Plaški gdje je 2005. na vlasti bio SDSS (Škrbić, prema Žunec, 2007: 897)

Sličnoga je stava i Đorđević koja problematizira jezični nacionalizam. Naime, nakon sloma Jugoslavije nekadašnji srpsko-hrvatski jezik razdvojio se u četiri nova – bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski. Budući da su strukture jezika ostale gotovo nepromijenjene, s lingvističkog je stajališta ova podjela umjetna, no sociolingvistički se može objasniti naglašavanjem razlika između nacija. Svakoj je novonastaloj državi, naime, jezik poslužio kao sredstvo etno-nacionalne identifikacije. Sa srpske strane glorificirala se ćirilica kao autentično srpsko pismo za razliku od latinice koja je sinonim za *hrvatstvo* koje podriva srpski nacionalni identitet. S hrvatske strane to se očitovalo izbacivanjem srpskih riječi i zamjenom hrvatskim inačicama – riječ je, dakle, o rigidnoj ideologiji standardnog idioma s političkim implikacijama (2013: 110-115).

O mitologizaciji jezičnih pitanja govori i Pranjković navodeći srpski kao jezik prema kojemu se Hrvati tradicionalno ne odnose pozitivno. Naime, negativan naboj nastao je nakon povijesne 1918. godine, a za vrijeme NDH postao je temelj radikalnog jezičnog purizma (2007: 490-491). Ta je politika išla toliko daleko da je Ante Pavelić proglasom u Narodnim novinama iz 1941. zabranio ćirilicu u javnoj uporabi – u državnim i samoupravnim tijelima i drugim ustanovama – te naredio da se svi javni natpisi na tom pismu uklone u roku tri dana (Tanjug, 25. 10. 2013.).

Osim na tronarječnosti i regionalnim varijetetima hrvatski je jezični identitet, povijesno gledajući, oblikovan i na tropismenosti – latinici, glagoljici i ćirilici. No u svjetlu povijesnih previranja, ćirilica je, zbog odnosa prema srpskom jeziku općenito, okvalificirana kao nehrvatski element te „izrazito obilježje srpskog jezičnog identiteta“ (Pranjković, 2007: 490). Takvo negativno simboličko određenje postaje izraženije ovisno o tome koliko su narušeni hrvatski-odnosi u datom povijesnom trenutku.

Simboličkim potencijalom pisma bave se i Šarić i Radanović Felberg, povezujući ćirilicu s identitetom, kolektivnim sjećanjem i manjinskim pravima. Kako izlažu, premda su u Jugoslaviji u okviru srpsko-hrvatskog jezika službena bila oba pisma, Hrvati su prema ćirilici razvili animozitet ne samo zbog državotvornog distanciranja od Srbije nego i samog rata. Autorice zaključuju kako o odnosu identiteta i jezika postoje mnoga istraživanja, no odnos identiteta i pisma nije toliko bio predmetom znanstvenih analiza iako i promjene u pismu mogu biti strategija izgradnje nacije (2017: 52-55).²¹

²¹ Zanimljiv je primjer Moldavije: naime, nakon Staljinove uspostave granice između Rumunjske i Moldavije u sklopu SSSR, Moldavija je gradila nacionalnost kroz svoj jezik i ćirilicu kao službeno pismo kako bi se distancirala od Rumunjske koja je koristila latinicu. Tek nakon potpunog osamostaljenja 1989. u Moldaviji se uvodi latinica kao službeno pismo (Šarić i Radanović Felberg, 2017: 55-56).

Jezik i pismo, dakle, mogu biti predmetom nacionalističkih nadmetanja u kojoj obje države nastoje postići dvojakom identifikaciju – referirajući se na svoj identitet i naglašavajući razlike u odnosu na identitet drugoga. I hrvatska i srpska strana pritom su usmjerene na pismo jer je ono, zbog sličnosti samih jezika, jasno distinktivno svojstvo. Oba naroda pritom zanemaruju činjenicu da su latinica i ćirilica službena pisma i u brojnim drugima državama te da se nijedno ne veže uz određenu nacionalnost. No s obzirom na povijesne okolnosti i složene odnose sa Srbima, ćirilica se u Hrvatskoj poistovjećuje sa srpskim identitetom i stoga percipira kao prijetnja – kada je riječ o tom pismu, uvijek su prisutne burne rasprave političara i jezikoslovaca, no i laičke javnosti.

Slučaj ćirilice kao simboličke prijetnje na javnim natpisima u Vukovaru kulminacija je dugotrajno narušenih hrvatsko-srpskih odnosa i posljedica konkretnih geografsko-povijesnih okolnosti – graničnog područja sa Srbijom, brojnosti srpske manjine, ratnog sukoba, vukovarske bitke i okupacije grada, ljudskih i materijalnih gubitaka, kolektivnog sjećanja i ratnih trauma, eksploatacije jezičnih pitanja, problematike re-etabliranja odnosa u mirnodopskom sociopolitičkom okviru te neriješene međuetničke netrpeljivosti. Sve navedeno, stoga, treba biti na umu prilikom rasprave o događajima koje je 2013. izazvalo postavljanje dvojezičnih natpisa na javnim ustanovama.

6. PROBLEMATIKA DVOJEZIČNIH NATPISA U VUKOVARU – KRONOLOGIJA I RASPRAVA

6.1. Događaji 2013. – postavljanje natpisa i prosvjedi

Prije spornih događaja 2013. kada je postavljanje dvojezičnih natpisa na javne ustanove potaknulo burne reakcije i niz događaja koji ni danas nisu riješeni, u Vukovaru je člankom 61.3 Gradskog statuta iz 2009. omogućena javna uporaba srpskog jezika i pisma u javnom i društvenom životu te u službenoj komunikaciji. Ta je odredba Srbima formalno omogućila ostvarenje jezičnog prava iako prema Popisu stanovništva iz 2001. nisu činili više od jedne trećine stanovnika. Međutim, iako odredba tada nije izazvala probleme, nije niti implementirana (Borković, 1. 11. 2019).²²

Pitanje javne uporabe srpskog jezika i ćirilice ponovno se aktualiziralo 2013. kada je tadašnja koalicijska vlast predvođena SDP-om najavila uvođenje dvojezičnih znakova

²² Donošenje ove odluke posebno je zanimljivo jer su, osim pripadnika srpske manjine, Statut izglasali vijećnici HDZ-a i HSP-a, dok su SDP-ovci bili protiv.

na temelju Popisa stanovništva iz 2011., što je izazvalo turbulencije na hrvatskoj javno-političkoj sceni. Ubrzo se, naime, oglasio oporbeni HDZ zahtijevajući moratorij na tu odluku i izuzeće Vukovara iz primjene članka 12. Ustavnog zakona, pozivajući se na članak 8. istog zakona koji nalaže da se zakonske odredbe moraju „tumačiti i primjenjivati sa svrhom poštivanja pripadnika nacionalnih manjina i hrvatskog naroda, razvijanja razumijevanja, solidarnosti, snošljivosti i dijaloga među njima“ (NN 93/11).²³ Ovim su člankom, kako navodi Petričušić, protivnici uvođenja znakova opravdavali stav da je ćirilica iskaz nepoštivanja hrvatskog naroda, zanemarujući pritom ostale relevantne međunarodne i domaće zakone te ga subjektivno interpretirajući (2013: 16).

Protiv uvođenja ćirilice oštro su ustale i udruge hrvatskih branitelja i ratnih veterana koje su, kao reakciju na objavu Vlade o postavljanju dvojezičnih natpisa, osnovale građansku inicijativu naziva Stožer za obranu hrvatskog Vukovara.²⁴ Tako samoorganizirani branitelji, ratni invalidi i nekadašnji zatvorenici vodili su glasnu i aktivnu kampanju protiv dvojezičnih ploča tražeći da se Vukovar proglasi mjestom posebnog pijeteta i izuzme od primjene članka 12. Ustavnog zakona 50-godišnjim moratorijem. Svoje su zahtjeve argumentirali time da se uvođenjem ćirilice evociraju ratna sjećanja i izražava nepoštovanje prema 400 nestalih osoba te zanemaruje činjenica da mnogi srpski ratni zločinci nisu kazneno procesuirani (Đorđević, 2013: 114-116).

Potpiren nacionalističkim sentimentom, Stožer je Vladinu najavu o dvojezičnim znakovima shvatio kao udarac hrvatskom identitetu i u travnju organizirao veliki prosvjed na Trgu bana Jelačića na kojem je sudjelovalo oko 15 do 20 tisuća ljudi. Mnogi su bili odjeveni u vojne odore i nosili transparente s porukama Vladi da ih je izdala. „Ne ćirilici u Hrvatskoj“ i „Stop ćirilici u Vukovaru“ također su bile neke od ispisanih poruka. Stožer je tom prilikom najavio da će spriječiti postavljanje znakova silom te proglasio rezultate popisa stanovništva lažnima (Pavelić, 8. 4. 2013.). Riječima jednog od sudionika prosvjeda, vukovarskog franjevca Ante Perkovića,

²³ Iako je upravo HDZ izglasao Statut 2009. i nije se na sjednicama Vlade bunio protiv manjinskih prava, situacija se nekoliko godina poslije obrnula (V., 11. 9. 2013.). Naime, HDZ je izglasavanjem Statuta vjerojatno naumio smanjiti ovlasti tadašnjeg SDP-ova gradonačelnika, Željka Sabe, pa ćirilica, prigodno, nije predstavljala prijetnju pijetetu. Na tu se situaciju referirao i Arsen Bauk, tadašnji ministar uprave, izjavivši kako „problem ćirilice nije problem Srba i Hrvata, nego Hrvata i Hrvata, tj. HDZ-a koji je bio 2009. i ovoga koji je sada“, smatrajući da je HDZ-ova reakcija iskaz predizbornog folkloru te da zahtjevi nemaju veze s postizanjem snošljivosti (Moskaljov, 5. 2. 2013.).

²⁴ Stožer je osnovan u siječnju 2013., a činile su ga 22 braniteljske udruge iz Vukovara te 350 udruga iz cijele Hrvatske. Pod vodstvom Tomislava Jožića plan je bio steći uvjete za referendum kojim bi ograničili uporabu ćirilice u javnoj uporabi, no to im nije uspjelo (Šarić i Radanović Felberg, 2017: 54).

[n]itko nema ništa protiv ćirilice kao pisma, kao duhovne i kulturne baštine jednog i više naroda na ovom širem prostoru, ali kao što tri prsta nisu znak ispovijedanja i vjere u presveto trojstvo, tako i ćirilica nije sada u ovom trenutku s njezinim uvođenjem u Vukovar znak jedne baštine i kulturnog naslijeđa, nego je ona znak nastavka agresije i nastavka osvajanja ovih prostora (Barbir-Mladinović, 7. 4. 2013.).

Upravo u ovim riječima ogleda se srž problema uvođenja dvojezičnih natpisa – naime, ćirilica se smatra znakom agresije koja više nije vojna nego simbolička. Samo pismo, naravno, ne može biti egzistencijalna prijetnja referentnom objektu – u ovom slučaju hrvatskom društvu – stoga sigurnost nije objektivno ugrožena. Riječ je, dakle, o percepciji prijetnje koju ćirilica predstavlja za kolektivni identitet koji su artikulirali hrvatski branitelji i HDZ kao svojevrsni predstavnici onog dijela društva koji se smatra ugroženim. U tom smislu Stožer za obranu hrvatskog Vukovara pokazuje kako neriješeni problemi iz prošlosti pridonose takvoj percepciji – za njih ratne traume ne mogu zacijeliti dok se ne procesuiraju zločini i ne nađu nestale osobe, a uvođenje ćirilice u grad narušenih međuetničkih odnosa samo bi produbilo emocionalne ožiljke, uvrijedilo žrtve rata i doprinijelo nesigurnosti. Kako ovaj slučaj pokazuje, „veza povijesnog sjećanja i suvremenog identiteta je jaka“ (Smithey, 2001: 153-154).

Hrvatski nacionalni identitet sustavno se gradio narativima o Vukovaru kao gradu-žrtvi, a braniteljima se pritom pripisuju posebne zasluge. Koliko upravo oni ćirilicu tumače kao prijetnju pokazuje već i samo ime Stožera koje sadrži riječi „obrana“, kao da gradu prijeti stvarna opasnost, te „hrvatski Vukovar“, pri čemu je naglašena nacionalnost grada koji – nije srpski. Dakle, identifikacija se temelji na proizvodnji razlike i, posljedično, *drugosti* od koje se treba obraniti, a takav je stav potenciran i nošenjem vojnih uniformi na prosvjedu, kao da i dalje vreba oružana prijetnja. No budući da takve opasnosti nema, postoji samo *percepcija* prijetnje društvu kao referentnom objektu, odnosno njegovu konstruiranom identitetu. Kako navodi Bilandžić, „percepcija je najčešće važnija od istine, a djelovanje druge strane se doživljava kao opasnost“ (2005: 149). Pritom jednu stranu čine oporbeni HDZ i Stožer, čiji stavovi odgovaraju mišljenju dijela javnosti, a drugu stranu Vlada RH čije se djelovanje tumači kao podilaženje srpskoj manjini i opasnost za hrvatski identitet koji treba zaštititi pod svaku cijenu, pa čak i prijetnjama silom. U ovoj je situaciji, dakle, riječ o ugroženoj socijetalnoj sigurnosti u subjektivnom smislu, pri čemu su društvene napetosti nastale i prije nego su dvojezični znakovi uopće postavljeni.

Međutim, unatoč prijetnjama Vlada RH nastavila je s planom i dvojezični natpisi strateški su postavljeni na Ured državne uprave, Poreznu upravu, HZMO i vukovarsku

policijsku postaju 2. rujna 2013. u rano zoru – praktički po noći. Reakcije u vidu prosvjeda i nasilja uslijedile su vrlo brzo i ploče su isti dan nasilno uklonjene ili razbijene čekićem²⁵, a u Vukovaru su nastali neredi i okršaji s policijom. Sljedeći dan održan je masovni prosvjed u Vukovaru, s 25 do 30 tisuća ljudi, a Stožer je pozivao „sve odgovorne u hrvatskom društvu da ne udaraju na Vukovar“ te isticao da se ondje ne smiju voditi političke bitke. Uzvikujući „Ne damo Vukovar!“ i pjevajući domoljubne pjesme, prosvjednici su se držali retorike o napadu na vukovarski pijetet i nepoštivanje ratnih stradalnika, uz zahtjeve da se uvođenje ćirilice hitno odgodi. U sklopu cijelog događaja vojni invalidi prepričavali su svoja iskustva, majka nestalog sina držala je emotivan govor, a održana je i molitva sa svećenikom (PolitikaPlus, 3. 9. 2013.).

Prosvjedi nisu prošli bez sukoba s policijom koju je angažirala Vlada da nekoliko dana čuva dvojezične natpise, pri čemu je nekoliko osoba lakše ozlijeđeno. U Vukovaru su isti dan osvanuli i šovinistički grafiti, na pravoslavnoj crkvi ispisano je „Srbe na vrbe“, a na tunelu pored Dubrovnika postavljen je transparent s porukom „Stop ćirilici u Vukovaru“. Prema izvješću Jurišić i Mikić, najčešći oblik iskazivanja etničke nesnošljivosti u 2013. bilo je nasilno uklanjanje i uništenje dvojezičnih ploča sa zgrada državnih tijela, tijela samouprave i srpske nacionalne manjine – tijekom godine evidentirano je 20 slučajeva diljem zemlje – a nasilje se manifestiralo i kroz ispisivanje uvredljivih i prijetecih grafita, fizičke i verbalne napade te zastrašivanje srpskih građana. Autori smatraju da je Stožer svojom sustavnom antićirilicom kampanjom poticao takve nasilne oblike otpora i pridonio raspirivanju netolerancije (2013: 6-10).²⁶

Uz prosvjede i nasilje, reakcije na uvođenje ćirilice odvijale su se i institucionalno. Naime, Statut iz 2009. bio je usklađen s Ustavnim zakonom, no vukovarski HDZ, koji je 2013. došao na vlast, naumio je ćirilici stati na kraj. To je i učinjeno Statutarnom odlukom o izmjenama i dopunama Statuta Grada Vukovara kojom je u Statut ušla odredba da se Vukovar proglašava mjestom posebnog pijeteta na žrtvu Domovinskog rata te da su službeni jezik i pismo u gradu hrvatski i latinica. Članak 61.3 iz 2009.

²⁵ Prosvjednici su nazvani „čekićarima“, a u medijima se dugo pojavljivala fotografija čovjeka kojega drugi drže na ramenima dok čekićem razbija dvojezični natpis na Policijskoj upravi (Šarić i Radanović Felberg, 2017: 55). Riječ je Marijanu Živkoviću, branitelju koji je tijekom Domovinskog rata izgubio dva sina. Zbog tog je čina sudski procesuiran, no 2019. oslobođen je krivnje zbog privremene neubrojivosti.

²⁶ Osim u Vukovaru, zabilježeni su slučajevi uklanjanja ploča i u Udbini, Vojniću, Vinkovcima, u Zagrebu na zgradi Srpskog kulturnog društva te u Rijeci na zgradi srpskog konzulata. Sudionici prosvjeda u Vukovaru napali su sina pravoslavnog svećenika u Borovu, a predsjednik vukovarskog SDSS-a Vojislav Stanimirović vrijeđan je da je četnik. Milorad Pupovac primio je nekoliko prijetnju smrću, a meta zastrašivanja bili su i srpski građani: na obiteljskoj kući Srbina iz Kistanja ispisan je grafit „Ja vam jamčim gospodo platit ćete Vukovar“ (Jurišić i Mikić, 2013: 6-10).

potpuno je promijenjen te je određeno da se Vukovar izuzima od odredbi koje dozvoljavaju javnu uporabu srpskog jezika i pisma dok se ne ispune uvjeti članka 8. Ustavnog zakona (Statutarna odluka, 7. 11. 2013.). Dakle, dvojezičnost je glasovima većinskog HDZ-a na sjednici Gradskog vijeća suspendirana.

Dok su HDZ-ovci tvrdili da su rezultati popisa stanovništva fingirani i Statutarnu odluku opravdavali člankom 6. Zakona o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina²⁷, reagirali su mnogi pravni stručnjaci proglašivši takvu odluku nezakonitom. To je smatralo i Vijeće srpske nacionalne manjine Grada Vukovara koje je potaknulo Ministarstvo uprave da obustavi primjenu Statutarne odluke i pokrenulo ocjenu ustavnosti na Ustavnom sudu (Zebić, E., 4. 11. 2013.).

Dakle, situacija s dvojezičnim znakovima 2013. godine eskalirala je na nekoliko razina. Kao što je prikazano, već je sama najava uvođenja ploča izazvala snažnu reakciju u vidu prosvjeda, pa je Vlada, iako je načelno najavljivala praznik demokracije, dvojezične natpise postavila po noći. Međutim, odmah su uslijedile snažne protumjere – i u vidu novih prosvjeda i nasilja, i u vidu institucionalne suspenzije dvojezičnosti kroz novu Statutarnu odluku. Društvene skupine, naime, nisu nužno ugrožene oružanom agresijom, već i putem „političko-pravnih sredstava namijenjenih da društvima uskrate vjerovanja i prakse koje su ključne za održavanje njihove kulture“ (Collins, 2010: 200).

Srpskoj nacionalnoj manjini tako je birokratskim mehanizmom uskraćeno pravo služenja vlastitim jezikom i pismom, čime je ugrožen njihov kulturalni i etnički identitet. Dok je Srbima ćirilica element samoizražavanja i uvjet opstojnosti identiteta, Hrvati su to shvatili kao prijetnju vlastitom kolektivnom identitetu koji se branio u ratu. Uz tako suprotstavljene vrijednosti, poduzete su i protumjere zaštite identiteta fizičkim uništenjem ćirilčnih natpisa, što se može protumačiti kao svojevrsni jezični genocid, čime je i srpskoj nacionalnoj manjini ugrožena socijetalna sigurnost.

Cijela situacija s hrvatske strane obilježena je izrazitim emocionalnim nabojem i pozivanjem na nacionalne vrijednosti i ratna stradanja, što se očitovalo domoljubnim folklorom na prosvjedima gdje su branitelji dijelili svoja iskustva i isticali srpske zločine. Zbog takvog javnog tumačenja rata i kreiranja slike o Drugima raste i netolerancija prema onima koji se smatraju opasnim, a to je u ovom slučaju srpska nacionalna manjina koju podržava hrvatska vlast. Dakle, u ovom su simboličkom

²⁷ U stavku 2. članka 6. stoji: „[r]avnopravna službena uporaba jezika i pisma nacionalne manjine može se uvesti samo na dijelu područja pojedine općine ili grada kada se može statutom predvidjeti i u užem opsegu od prava utvrđenih ovim Zakonom“ (NN 56/00).

sukobu evidentni i sociopsihološki elementi – „strahovi, frustracije, etnocentrizam, razmišljanja, stavovi, uvjerenja, povijesni mitovi, nepovjerenja, sumnjičenja, predrasude, stereotipi, nerazumijevanja“ (Bilandžić, 2005: 149).

Srpska manjina na napade je reagirala nakon sporne Statutarne odluke prijavivši je Ministarstvu uprave i iniciravši ocjenu ustavnosti – na institucionalnu mjeru uzvratila je institucionalnom protumjerom kako bi zaštitila svoje jezično pravo i kulturni identitet. Cijela situaciju stoga pokazuje kako prijete društvu nisu nužno vojne prirode, već se očituju i nevojnim sredstvima napada i obrane. Međutim, akcije jedne i reakcije druge strane eskalirale su u prosvjede i nasilje u vidu razbijanja ploča, a cijeli niz mjera i protumjera može se okarakterizirati kao eklatantan primjer sigurnosne dileme. Dok s jedne strane, branitelji i HDZ na uvođenje ćirilice reagiraju nasiljem i institucionalnim kočenjem dvojezičnosti, s druge strane hrvatska vlast i srpska nacionalna manjina takve mjere osuđuju i primjenjuju protumjere u okviru zakonskih mogućnosti.

6.1.1. Reakcije političke javnosti

Tadašnja koalicijska Vlada otpočeta je osuđivala incidente te branila zakonsko pravo srpske nacionalne manjine na dvojezičnost.²⁸ Predsjednik Vlade Zoran Milanović tako je izjavio kako je za njega postavljanje dvojezičnih ploča „trijumf hrvatske države“ te Vukovar proglasio mjestom gdje se poštuje zakon i brani ugled države (Poslovni hr./Hina, 10. 9. 2013.). Predsjednik RH Ivo Josipović također se zalagao za dosljedno provođenje Ustavnog zakona te smatrao da bi strankama i političarima koji opstruiraju njegovu provedbu poštenije bilo da ga izmjene nego sabotiraju. Još prije incidenata u rujnu poručio je da je „potpuno neupitno, i moralno i pravno, pravo srpske manjine da koriste svoj jezik i pismo“ te da treba „raditi s ljudima da shvate da prava nacionalnih manjina, naravno i srpske, nikoga ne ugrožavaju“ (Leskovar, 5. 2. 2013.). I bivši predsjednik države Stjepan Mesić izrazio je svoj stav riječima:

U pitanju je daleko više od ćirilice, a prihvaćanje formule: ćirilica je isto što i Srbin, a Srbin je isto što i četnik, dovodi u pitanje i sam karakter ove države koja bi trebala biti demokratska i pravna država ravnopravnih građana (HINA, 8. 4. 2013.).

²⁸ Primjerice, Vlada RH nije podržala prijedlog 113 saborskih zastupnika kojim su od Vlade tražili da poduzme sve radnje kako bi se u Vukovaru dogodila primjena članka 7. stavka 1. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina te dosljedno primjenjivao članak 8. do sljedećeg popisa stanovništva (Vlada RH, 2014: 6).

Nasilje je osudio i tadašnji vukovarski gradonačelnik Željko Sabo izjavivši kako je nedopustivo „dozvoliti da grad Vukovar postane Bejrut“ te naglasivši 15 godina mira i tolerancije, a sličnog je mišljenja i Vesna Pusić koja smatra da treba zadržati mirnu glavu te da je „[b]udućnost Vukovara kao hrvatskog i europskog grada upravo u njegovoj tradiciji, multikulturalnosti, multietničnosti“, istaknuvši kako Vlada treba inzistirati na primjeni zakona (PolitikaPlus, 3. 9. 2013.).

Milorad Pupovac, kao najistaknutiji predstavnik srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj, u svojim je izjavama bio odmjeren. On, naime, smatra da uvođenje dvojezičnih znakova nije ratno već mirnodopsko pitanje koje treba riješiti tako da nitko ne likuje niti da se itko osjeća kao gubitnik. „Ćirilica nije ratno pismo, niti je ona simbol ratnog stradavanja Hrvata i razaranja Vukovara“, poručio je dodavši kako problematici treba pristupiti oprezno, s pijetetom, kroz dijalog političkih aktera. Za njega dvojezični znakovi nisu pitanje borbe i rata, nego pitanje uzajamnog poštovanja koje uvažava ratnu specifičnost Vukovara, ali i jamči manjinska prava (Tanjug, 11. 2. 2013.).

Međutim, pogled s druge strane političkog spektra – tada oporbenog – sasvim je drugačiji. Tako je, primjerice, Ruža Tomašić, predsjednica tadašnje stranke HSP dr. Ante Starčević i, zanimljivo, potpredsjednica saborskog Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina izjavila: „Ćirilica u Vukovaru znači topovi, tenkovi, razaranja, ubojstva i silovanja. Ratne rane još nisu zaliječene i još nije vrijeme za ćirilicu“ (Duka, 12. 3. 2013.). Daniel Srb iz HSP-a, svjetonazorski kompatibilno sa stavovima desnice, smatra da je uklanjanje ploča „apsolutno normalna reakcija nezadovoljnih i ogorčenih branitelja“ (PolitikaPlus, 3. 9. 2013.). Sličnoga je stava i Tomislav Karamarko koji je, apeliravši na Vladu da odgodi uvođenje ploča i proglasi pijetet, decidirano konstatirao:

Ploče se mogu implementirati jedino ako doprinose razumijevanju, suradnji i dijalogu većinskog naroda i nacionalnih manjina, to u Vukovaru u ovom momentu nije slučaj, izazivaju građane i vrijeđaju njihove osjećaje i to je nerazumna odluka Vlade (tportal/HINA, 13. 9. 2021.).

Primjeri izjava političara s obje strane političkog spektra – i lijevo orijentirane vlasti i desne oporbe – pokazuju do koje je mjere problematika postavljanja dvojezičnih i dvopismenih natpisa u Vukovaru podijelila hrvatsku javnost. Oni koji, s jedne strane, uvođenje ćirilice odobravaju pritom se pozivaju na pozitivne propise, prava nacionalnih manjina koja se ne smiju kršiti, demokraciju i pravnu državu. Za njih ćirilica nije sinonim za ratne zločine i ne predstavlja simboličnu prijetnju, već je iskaz poštivanja manjinskog identiteta i hrvatskih zakona.

No zajednički nazivnik svjetonazorski suprotnog tabora očituje se kroz simboličko povezivanje ćirilice s ratnim stradanjima i srpskim zločinima. Tako su branitelji, oporba i dio javnosti stava da je to pismo nasilno uvedeno, da se njime vrijeđaju osjećaji građana i reaktiviraju ratne traume te da se radi o nedostatku razumijevanja položaja Vukovaraca koje nitko nije pitao slažu li se uopće s time da se ćirilica uvede.

Dok jedni, nadalje, optužuju vladu za puki formalizam i manjak empatije, drugi joj zamjeraju što hrvatskoj javnosti nije primjereno objasnila što u praksi znači poštivanje manjinskih prava i koliko je to za pravnu državu važno. Budući da vrijednosnog konsenzusa nema, ovakve razlike u percepciji situacije u Vukovaru dovele su do izrazite polariziranosti hrvatskog društva i u tom je kontekstu dočekan kraj 2013. godine uz anticipaciju daljnjih događaja i raspleta situacije.

6.2. Vukovarska situacija od 2014. do 2019.

Uvidjevši da Vlada ustraje pri svojoj odluci, Stožer je krajem 2013. prikupio preko pola milijuna potpisa te ih predao Saboru da raspiše referendum kojim bi se postiglo to da nacionalna manjina mora činiti najmanje polovicu stanovnika nekog područja da bi ostvarila pravo na javnu uporabu svog jezika i pisma. Međutim, Sabor je od Ustavnog suda zatražio ocjenu ustavnosti te inicijative (C., 3. 7. 2014.).

U kolovozu 2014. Ustavni sud donio je odluku kojom referendumsko pitanje proglašava protuustavnim uz obrazloženje da podizanje praga mora imati objektivno opravdanje i legitimni cilj od javnog interesa, pa je raspisivanje referenduma formalno zaustavljeno. Istom je odlukom naloženo vukovarskom Gradskom vijeću da u roku od jedne godine Statutom riješi pitanje javne uporabe manjinskog jezika, tj. da izrijeком propiše i uredi jezična prava koja odgovaraju životnim činjenicama i okolnostima u gradu: uz poštovanje većinskog hrvatskog naroda koji još osjeća posljedice velikosrpske agresije, no i pravilni tretman srpske nacionalne manjine (NN 104/2014-2021).

No umjesto da uredi jezična prava, Gradsko vijeće na sjednici 2015. donijelo je nove sporne odluke²⁹ kojima su jezična prava srpske manjine još više sužena jer nisu predviđeni dvojezični natpisi na javnim ustanovama, trgovima i ulicama – dakle, odlučeno je da novih postavljanja neće biti. Srpskoj manjini dozvoljeno je samo

²⁹ Riječ je o Statutarnoj odluci o izmjenama i dopunama Statuta Grada Vukovara te Statutarnoj odluci o ostvarivanju ravnopravne službene uporabe jezika i pisma srpske nacionalne manjine na području Grada Vukovara. Obje su odluke donesene 17. kolovoza 2015.

intoniranje himne, ali tek nakon hrvatske himne, te je uvedena mogućnost službene korespondencije na manjinskom jeziku, no isključivo uz pisani zahtjev na latinici. Također je odlučeno da će se proširenje prava srpske manjine razmatrati jednom godišnje na sjednici Vijeća ovisno o dosegnutom stupnju „razumijevanja, solidarnosti, snošljivosti, i dijaloga među građanima Vukovara“. Eventualne promjene implementirat će se kroz statutarnu odluku najkasnije svake druge godine (Bradarić, 17. 8. 2015.).

Dakle, na prijedlog Ivana Penave koji je u međuvremenu postao gradonačelnik Vukovara, većinski vijećnici nisu ispoštovali odluku Ustavnog suda i novim je Statutom ćirilica u Vukovaru službeno ukinuta. Reakcije su uslijedile na licu mjesta pa su, nakon burne rasprave i verbalnih uvreda, vijećnici oporbenih stranaka napustili vijećnicu. Tadašnji predsjednik Vijeća srpske nacionalne manjine ubrzo je izjavio kako se radi o protuzakonitom postupanju i koraku unazad te je tražio od Vlade da Statut stavi izvan snage i pošalje Statutarne odluke na ocjenu ustavnosti, što je i učinjeno (HINA, 17. 8. 2015.). Srpska manjina, dakle, ovakvo rješenje ne prihvaća i ponovno reagira kao i 2013. kada je inicirana ocjena ustavnosti tadašnjih promjena Statuta.

Međutim, narednih nekoliko godina nisu se dogodile nikakve promjene – postupak ocjene ustavnosti dvojbjenih Statutarnih odluka na Ustavnom sudu bio je u tijeku (Ministarstvo uprave, 2018), a Gradsko vijeće Grada Vukovara smatralo je da se nisu stvorili uvjeti za uvođenje dvojezičnosti i dvopismenosti u gradu. Cijela se situacija pomakla izvan medijskog fokusa, tema tih nekoliko godina nije bila aktualna i takav se *status quo* održao do 2019. i nove odluke Ustavnog suda na koju se čekalo četiri godine.

Ustavni sud u svojoj je odluci iz 2019. proširio neka prava srpske nacionalne manjine – primjerice, građanima srpske manjine sada je dovoljan usmeni zahtjev da bi službene dokumente dobili na svojem jeziku i pismu, bez prethode pismene molbe. No što se tiče ćirilice i dvojezičnih natpisa, sud je potvrdio dotadašnja ograničenja. Drugim riječima, odbijen je zahtjev za ocjenu ustavnosti onih odredbi Statutarnih odluka koje se odnose na to da Gradsko vijeće svake godine razmatra postignuti stupanj uvjeta u kojima je srpskoj nacionalnoj manjini moguće proširiti jezična prava (NN 78/2019). Ipak, Ustavni sud poziva Gradsko vijeće da procijeni stupanj međuetničke snošljivosti te donese prikladnu odluku o proširenju jezičnih prava (Toma, 12. 7. 2019.).

Draga Jeckov, saborska zastupnica SDSS-a, smatra da je ovom odlukom dozvoljeno previše slobode Gradskom vijeću da odlučuje o pravima srpske manjine koja je time prepuštena stavovima lokalne vladajuće garniture, čime se dodatno potenciraju međuetničke tenzije (Kožul, 20. 2. 2020.). Upravo se takav scenarij potvrdio na

sljedećoj sjednici Gradskog vijeća na kojoj je odlučeno da se ne proširuju prava srpskoj nacionalnoj manjini postavljanjem dvojezičnih ploča uz obrazloženje da se zato još nisu stekli uvjeti te da dio Srba u Vukovaru ne poštuje žrtve Domovinskog rata. Napetost na sjednici između vladajućeg HDZ-a i predstavnika srpske manjine kulminirala je kada je SDSS-ov vijećnik Srđan Kolar Penavi dodao gradski Statut tiskan na ćirilici na kojemu je na latinici pisalo „Da se bolje razumijemo“³⁰, naglašavajući da taj čin nije provokacija, već znak dobre volje i poziv na suradnju. Međutim, i Penava i njegov zamjenik Marijan Pavliček taj su potez protumačili kao provokaciju i burno reagirali.

Prvo je Pavliček bacio Statut na pod skidajući majicu, pozivajući se na broj ubijenih ne-Srba u ratu koji je na njoj napisan te izazivajući Kolaru da ju odjene. Penava je potom podignuo Statut i držeći ga u ruci izjavio:

Ovo smatram činom agresije i upravo puzajuće velikosrpske agresije na Vukovar o kojoj sam pričao, koja ovaj puta dolazi u režiji Srpskog narodnog vijeća, gospodina Pupovca i, naravno, SDSS-a ovdje u Vukovaru (Zebić, 18. 10. 2019.).

Penava je potom i sam bacio Statut na pod, optužujući SDSS da forsiranjem ćirilice žele dovršiti posao iz '91., da su im uzori „četničke šubare“ te da nemaju obzira prema žrtvama rata. Dodao je i to da „Vukovar pod velikosrpskom retorikom pasti neće, bilo pod tenkovima ili u celofanu s Miloradom Pupovcem!“ (Zebić, 18. 10. 2019.).

Događaji na sjednici Gradskog vijeća mogu se protumačiti u sklopu koncepta sigurnosne dileme – reakcija Ivana Penave indikativan je primjer problema u komunikaciji dviju sukobljenih strana i krivo protumačenih namjera. Analizirajući ovakvu problematiku, Wohlforth navodi da se želje određene skupine mogu nejasno artikulirati, pa zbog takvog sadržaja dominantne strukture pretjerano percipiraju prijjetnju u namjerama druge strane (2010: 204). Iako je Kolar svoje namjere nastojao eksplicitno objasniti, vukovarski gradonačelnik to je shvatio kao provokaciju i simbolički povezo ćirilicu s nastavkom velikosrpske agresije. Prijetnja, naravno, nije bila vojne prirode, već je shvaćena kao ugrožavanje socijetalne sigurnosti, odnosno kulturnog i jezičnog identiteta grada. Drugim riječima, Statut na ćirilici protumačen je kao napad na hrvatske nacionalne vrijednosti koje su suprotstavljene srpskoj potrebi

³⁰ Statut na ćirilici dio je kampanje „Da se bolje razumijemo“ Srpskog narodnog vijeća namijenjene destigmatizaciji srpskog pisma. Plan kampanje obuhvaćao je tiskanje gradskih dokumenata na ćirilici te izradu plakata s ćirilicom azbukom i latiničnim sloganom „Slova nisu kriva“ kako bi se poslala poruka da je ćirilica dio srpskog identiteta koji ne ugrožava hrvatski većinski narod te da je jezična raznolikost jedan od temelja Europske unije (Bradarić, 16. 12. 2019.).

izražavanja vlastitog kulturnog identiteta kroz jezik i pismo. Kao odgovor na takvu potrebu veličaju se vrijednosti izgrađene u ratu i potiče etnička samoidentifikacija.

Za Penavu i njegove pristaše ćirilica je simbol četništva i zla, a vladajuća garnitura u Vukovaru beskompromisno se drži argumenta da još nije došlo vrijeme za uvođenje dvojezičnih znakova, opravdavajući takav stav domoljubnom pravednošću i zaštitom grada od neprijateljskih nasrtaja. Čin bacanja Statuta na pod može se okvalificirati kao sigurnosna protureakcija i svojevrsno simboličko nasilje – s jedne strane predstavlja otpor hrvatskoj Vladi i Ustavnom sudu koji potiču lokalnu vlast da se situacija riješi, a s druge strane generira novi val međuetničke mržnje i antisrpskog sentimenta. Penava, zapravo, fortificira liniju podijeljenosti u vukovarskom društvu i omogućuje nastavak sukoba koji se transformirao iz vojnog u simboličko ratovanje. Iako su prošla desetljeća od završetka rata u Vukovaru, sukob i dalje opstaje u promijenjenom obliku.

Kroz prizmu transformacije sukoba mogu se sagledati i sva institucionalna 'nadmetanja' koja su prethodila 2019. i dovela do nove eskalacije na spomenutoj sjednici. Obje odluke Ustavnog suda, i ona iz 2014. i ona iz 2019., pokušaj su pronalaska kompromisa kako bi se zadovoljile obje strane – i hrvatski narod i srpska manjina u Vukovaru. No iako je 2014. spriječen kontroverzni pokušaj referendum, a 2019. proširena neka prava iz domene korištenja manjinskog jezika, Ustavni je sud ipak konačnu odluku ostavio vlasti Grada Vukovara. Unatoč pritiscima suda i međunarodne zajednice, Gradsko je vijeće kao protumjeru tim odlukama svaki put zanemarilo sugestije te donijelo zaključke prema vlastitim svjetonazorima. Ovdje je, dakle, prisutna sigurnosna dilema u vidu mjera Vlade RH i Ustavnog suda te protumjera Gradskog vijeća. Tu je dilemu prva strana pokušala riješiti kroz pregovore i pokušaje kompromisa – stoga se njihovi postupci mogu smjestiti u okvir defenzivnog realizma koji teži iznaći mirno rješenje naglašavanjem zajedničkih interesa. No zbog odbijanja da se srpskoj manjini dozvoli javna uporaba jezika i pisma te krivo protumačenoj namjeri vijećnika Kolara koja je završila incidentom, to se nije dogodilo. U kontekstu Penavine reakcije i spornih odluka vukovarske vlasti, evidentno je kako percepcija prijetnje i pripadajući osjećaj nesigurnosti mogu rezultirati stvaranjem onoga što Collins naziva ksenofobnim političkim programima (2010: 2007). Tako se stvara ideja manjinskih zajednica kao opasnih Drugih, potencira mogućnost daljnjeg razvoja sigurnosne dileme i pojačava percepcija prijetnje socijalnoj sigurnosti.

6.2.1. Politika i mediji

Očekivano, cijela je situacija generirala novi niz reakcija u političkom i medijskom prostoru. Tako je Srđan Milaković iz SDDS-a još na sjednici izjavio kako Penavina reakcija predstavlja „suđenje Srbima u Vukovaru i cijeloj Hrvatskoj“, a Vesna Vujić iz iste stranke reagirala je na događaje kazavši kako suzbijanje ćirilice neće riješiti pitanje nestalih osoba i počinjenih zločina. Pupovac smatra da cilj ćirilice nije razdvajanje nego spajanje ljudi te kako se radi o pismu koje je postalo službeno u Europskoj uniji nakon pridruženja Bugarske (Borković, 1. 11. 2019.). S druge strane, predsjednik HVIDRA-e Josip Đakić inzistira na tome da uvjeti za uvođenje ćirilice nisu stečeni jer se s time nije složio većinski narod, što podržavaju i drugi iz redova branitelja, poput Franje Šoljića, predsjednika Koordinacije udruga proisteklih iz Domovinskog rata, koji je izjavio:

Nemam ja ništa protiv ćirilice kao pisma, ali dovoljno je vratiti se samo malo u prošlost i vidjeti što je pod tim pismom napravljeno. Jednostavno, radi svega toga svi mi na ćirilicu kao pismo gledamo drugačije (Bradarić, 16. 12. 2019.).

Dakle, politička je arena po pitanju ćirilice jednako polarizirana kao i 2013. kada je cijela problematika inicirana. No dok je tadašnji predsjednik Ivo Josipović uvođenje ćirilice podržavao, Kolinda Grabar Kitarović koja je 2019. bila na čelu države zauzela je drugačiji stav. Naime, predsjednica je smatrala da se dvojezičnost u Vukovaru treba uvjetovati rješenjem pitanja nestalih osoba i neprocesuiranih zločina te je javno zahtijevala da pravosuđe više osluškuje narod, a manje slijepo služi zakonima. Štoviše, podržala je odluku Općinskog državnog odvjetništva u Vukovaru koje je odustalo od postupka protiv Marijana Živkovića, koji je 2013. razbio dvojezičnu ploču na policijskoj postaji, uz riječi: „Jedina prava odluka!“ (HINA, 1. 11. 2019.).

S druge strane, obrana uvođenja dvojezičnosti i ćirilice kao pisma temelji se i na narativu koji ju povijesno kontekstualizira kao hrvatsko pismo koje se koristilo od 11. do 18. stoljeća (od Slavonije do Istre i Dubrovnika), uz obrazloženje da su čak i neki katolički spisi bili njome napisani. No glavni argument proizlazi iz potrebe obrane manjinskih identiteta i zakonske osnove za njenu javnu uporabu. Riječima Kolar,

[t]o je pismo kao i latinica te mislim kako svima poznavanje jednoga pisma više može samo pomoći i olakšati u životu. Uostalom, ako svoja prava u Hrvatskoj mogu koristiti Talijani ili Mađari pa zašto onda ne bi mogli i Srbi (Bradarić, 16. 12. 2019.).

Osim kroz reakcije političara, pitanje uvođenja ćirilice naširoko je pokriveno i na novinarskoj sceni, gdje je također prisutna polarizacija mišljenja. Medijska prezentacija Vukovara dugo je bila vezana za ratne događaje, a nakon 2013. i problematike dvojezičnih znakova reaktivirala se njegova sveprisutnost u javnom diskursu. Šarić i Radanović Felberg izvršile su diskurzivnu analizu različitih vrsta tekstova (od portala za vijesti do rasprava na forumima) kako bi istražile načine na koje je pitanje ćirilice medijski posredovano, identificiravši pritom dva tipa diskursa. U jednoj skupini tekstova ćirilica se poistovjećuje sa srpskom agresijom i simbolizira Drugoga koji je neprijatelj, a otpor prema dvojezičnim znakovima i implementaciji manjinskih prava opravdava se referencama na traumatična ratna sjećanja, samoviktimizaciju i očuvanje identiteta (2017: 60-62). Primjera takvog tipa diskursa u hrvatskim je medijima mnogo, a u svima je prisutna jaka simbolička veza između ćirilice i ratnih događaja u Vukovaru:

Nitko ne može poreći kako je Vukovar rušen upravo u ime te, danas sporne, 'političke' ćirilice, koja je na nekoliko teških i krvavih godina, ubijajući grad, ljude, kulturne spomenike i kulturnu baštinu, odnosno identitet Grada u cjelini, izbrisala latinicu (Stipić, 15. 9. 2013.).

U gornjoj se izjavi apelira na emocije i ljudsku patnju, a ćirilica se izjednačuje s počiniteljima zločina i, posljedično, cijelom etničkom skupinom. Takvi tekstovi odražavaju političke ciljeve i nacionalnu ideologiju koja, kako bi se konsolidirao ugroženi identitet, raspiruje međuetničku netrpeljivost i mržnju prema Srbima.

S druge strane, Šarić i Radanović Felberg identificirale su i sadržajno sasvim drugačiji tip diskursa u kojemu se propagira narativ o potrebi očuvanja kulturalnog nasljeđa u okviru kojega je ćirilica izraz kulture, uključujući hrvatsku. Takvi tipovi tekstova pozivaju se na očuvanje manjinskih prava te nastoje raskinuti simboličke veze između ćirilice i rata, naglašavajući kako se ljudski činovi ne mogu povezivati s pismom (2017: 64-65). Ćirilica naprosto ne bi trebala biti reducirana na ratni simbol:

Jezik i pismo su tako simboli i sinonimi za oružje, pa i za aluzije na genocid, a to je nekulturno i primitivno i osamljuje one Hrvate koji su zarobljeni lošom prošlošću, a takvih u ovoj općoj, svakodnevnoj mucij nije malo (Duka, 12. 3. 2013.).

Cijelom javnom scenom godinama dominiraju dijametralno suprotna stajališta s formiranim stavom *za* ili *protiv*. Koegzistiranje dvaju tumačenja simbolike ćirilice prisutno je i danas kada, unatoč nastojanjima mnogih strana, situacija i dalje nije riješena.

7. TRENUTNO STANJE I POGLED U BUDUĆNOST

Sjednice Gradskog vijeća Grada Vukovara 2020. i 2021. nisu donijele promjene – u skladu s dotadašnjom retorikom lokalne vlasti u Vukovaru³¹, obje je godine zaključeno da se neće proširivati jezična prava srpske nacionalne manjine, uključujući dvojezične i dvopismene natpise, jer se za to nisu stekli uvjeti. Ponovno je, dakle, ignorirana odluka Ustavnog suda kojom je sugerirano da se proširenje opsega prava srpske manjine ne može odgađati unedogled te je situacija prepuštena budućim procjenama gradske vlasti.

Javna je debata i dalje prisutna, a na Vukovar i uvođenje ćirilice poslovično se gleda iz suprotstavljenih perspektiva. Tako je prilikom predstavljanja Nacrta prijedloga Zakona o proglašenju Vukovara mjestom posebnog domovinskog pijeteta ministar hrvatskih branitelja Tomo Medved izjavio:

Vukovar ima iznimno važno simbolično, u mnogim vidovima prijelomno pa i sudbonosno mjesto u povijesti hrvatske države. Osobito u formiranju modernog hrvatskog i kulturnog identiteta. Iskustvo i značenje Vukovara 1991. godine nadilazi lokalnu i nacionalnu razinu pa je on, ujedno, europski i svjetski fenomen (Vlada RH, 13. 11. 2019.).

Medved je pritom naglašavao važnost Vukovara u kontekstu domoljublja i otpora velikosrpskoj agresiji, argumentiravši potrebu donošenja ovakvog zakona očuvanjem uspomene na žrtvu Vukovara, no i društvenog razvoja vukovarskog područja. Retorika hrvatskog ministra predstavlja perpetuirani narativ cijele političke grupe koja Vukovaru i dalje pridaje vrijednosni legitimitet prvenstveno u odnosu na ulogu u ratu. U tom smislu polemike oko ovoga grada i dalje su sredstvo ideoloških podjela – današnja oporba, naime, smatra da se inicijativom proglašenja pijeteta od Vukovara radi mauzolej koji neće riješiti gospodarske probleme. Tako Bojan Glavašević poručuje:

Bojim se da domovinski pijetet neće donijeti budućnost nego da će ga vratiti u prošlost. Domovinski pijetet neće dokinuti segregaciju u vrtićima i školama ni vratiti skoro 6000 ljudi koji su grad napustili u zadnjih deset godina niti smanjiti nezaposlenost niti donijeti pravdu. Vukovar dijeli sudbinu Hrvatske [...] dajte mu da živi život ostatka države (Romić, 12. 12. 2019.).

³¹ Gradsko vijeće Grada Vukovara trenutno broji 19 članova: uz predsjednika Željka Sabu (NL), pet je članova DP-a, pet HDZ-a, četiri HS-a, jedan HNS-a, dva SDSS-a te jedan DSS-a (Grad Vukovar, 2021). Aktualni gradonačelnik Ivan Penava 2020. godine napustio je HDZ i pridružio se Domovinskom pokretu jer ga smeta to što Plenkovićeva Vlada nije učinila ništa po pitanju kažnjavanja ratnih zločina u Vukovaru i to što će na popisivanju stanovništva 2021. biti predstavnici nacionalnih manjina, smatrajući da je time učinjen ustupak SDSS-u ispred interesa Hrvatske, Vukovara i ratnih žrtava (Zebić, 20. 5. 2020.).

Glavaševića izjava u skladu je s poimanjem Vukovara kao grada koji bi trebalo osloboditi pretjerane povijesne glorifikacije i uzimati u obzir u odnosu na konkretne aktualne probleme. Prilikom saborske rasprave o prijedlogu navedenog zakona, saborski zastupnik Boris Milošević tako je podsjetio na problematiku ćirilice:

Ne smijemo stvarati nova neprijateljstva, jer ćirilica simbolizira Srbe u Hrvatskoj. Reći da je ćirilica nepoželjna je zapravo reći da su Srbi nepoželjni, a ne smijemo zaboraviti da su jedna trećina građana grada Vukovara građani srpske nacionalnosti i oni su dio tog grada (Kožul, 20. 2. 2020.).

Međutim, pri donošenju godišnjih odluka da se srpskoj manjini neće proširivati jezična prava jer „stupanj međusobne snošljivosti hrvatskog naroda i pripadnika srpske nacionalne manjine u Vukovaru nije napredovao“, Ivan Penava kao protuargument pozivanju na zakonska prava izražava sumnju u legitimnost podataka iz Popisa 2011. godine. Tako je, obrazlažući zaključak sjednice 2021. godine, izjavio da je broj Srba u Vukovaru promašen za čak 20 % jer su mnogi u gradu formalno registrirani, a zapravo ondje ne žive (Bradarić, 26. 10. 2021.). S druge strane manjinske stranke upozoravaju na obespravljenost srpske manjine jer su Srbi podzastupljeni u gradskoj upravi, javnom sektoru i rukovodećim pozicijama, najčešće su zaposleni na niže plaćenim poslovima, a gradska uprava ne dopušta im realizaciju prava. „Vi nikada nećete priznati dvojezičnost bilo što da pokaže popis stanovništva“, riječi su koje je Milaković uputio Penavi upozorivši na marginaliziranost građana srpske nacionalnosti (HINA, 25. 10. 2021.).

Dakle, u Vukovaru opstaje *status quo* – Gradsko vijeće svake godine *pro forma* diskutira o tome treba li srpskoj manjini proširiti prava, uvijek donoseći isti zaključak – da se nisu stekli uvjeti. Prema tome, ostaje vidjeti hoće li rezultati Popisa stanovništva 2021. donijeti ikakve promjene po tom pitanju. U međuvremenu, situacija s natpisima koji su još 2013. postavljeni na javne ustanove prilično je kaotična. Ploče koje su uklonjene sa zgrada Porezne uprave, HZZ-a i HZMO-a nikada nisu vraćene, a ponegdje su nakon njihova razbijanja vraćeni natpisi samo na latinci, poput Centra za socijalnu skrb (Bradarić, 8. 9. 2019.). Na vukovarskim sudovima natpisi već godinama stoje oblijepljeni hrvatskom zastavom i danas je u gradu ostao samo jedan dvojezični znak – na međunarodnom graničnom prijelazu u vukovarskoj luci (Milojević, 13. 2. 2021.).

No što, osim problematike dvojezičnosti, zaista zaokuplja građane Vukovara i kakva je danas situacija po pitanju hrvatsko-srpskih odnosa? Dok službena politika i dalje potencira predodžbu Vukovara kao ratne žrtve i herojskog grada, mnogi se Vukovarci žale da nitko nije zainteresiran za druge teme, već je grad u fokusu javnosti samo

jednom godišnje u okviru svečane komemoracije. Međutim, osim ratnih trauma, ovaj je grad u stvarnosti opterećen mnogim problemima – gospodarskim poteškoćama, nezaposlenošću, iseljavanjem mladih i etničkom podijeljenošću.

Čorkalo Biruski, Blanuša i Kapović proveli su istraživanje o tome kako Vukovarci danas vide svoj grad. Rezultati su pokazali da, neovisno o etničkoj pripadnosti, u gradu vlada osjećaj zarobljenosti, negativnosti i loše političke klime. Građani smatraju da je lokalna vlast pristrana, da neodgovorno raspolaže javnim dobrima te da korupcija i klijentelizam opstruiraju napredak. Štoviše, 80 % građana nezadovoljno je političkom situacijom u gradu, a kao najveće probleme ističu odlazak mladih, nedostatak radnih mjesta i podijeljenost u školama. Obje skupine smatraju da je Vukovar negativno percipiran jer se spominje samo u kontekstu ratnih stradanja, no taj je osjećaj izraženiji kod srpske manjine. Srbi pokazuju i više spremnosti prevladavanju ratne prošlosti i sklonosti nacionalnom pomirenju, no navode da su i više diskriminirani (2021: 3-15).

Što se diskriminacije Srba tiče, prema izvješću Srpskog narodnog vijeća za 2020. godinu, situacija je i dalje problematična. Na nacionalnoj razini i dalje se uočavaju pojave rehabilitacije ustaštva, ispisivanja uvredljivih grafita te nametanja krivnje za događaje iz 1991. svim Srbima, a prisutno je i fizičko i verbalno nasilje. Međutim, postoje i pozitivni pomaci, posebice u vidu odavanja počasti žrtvama – primjerice, hrvatski državni vrh sudjelovao je na komemoraciji u Gruborima, uvaživši nedužne civilne žrtve srpske nacionalnosti, a Andrej Plenković na komemoraciji u Varivodama osudio je zločine nad srpskim civilima. S druge strane, u Koloni sjećanja u Vukovaru sudjelovao je Boris Milošević koji je, kao predstavnik Srba, izrazio žaljenje zbog hrvatskih žrtava te poslao poruke pomirenja i tolerancije (Ponoš, 2021: 1-14).

Je li, u odnosu na sve navedeno, izgledan miran suživot Hrvata i Srba u Vukovaru? Trideset godina nakon ratnog sukoba koji je uništio međuetničko povjerenje, hrvatsko-srpski odnosi i dalje su narušeni, a srpskoj nacionalnoj manjini osporavaju se jezična prava. Navedeno pokazuje kako složeni sukobi koji u podlozi imaju pitanje identiteta teško mogu biti riješeni, no mogu biti transformirani kroz druge metode. Riječima Smitheyja, „[p]olitički pregovori ključni su za transformaciju etnopolitičkog sukoba, no neizbježno su vezani za *grassroots* odnose u zajednici“ (2011: 25).

Srpska se manjina u Vukovaru osjeća diskriminirano, a hrvatska većina zbog ratnih posljedica viktimizirano – dok Srbi smatraju da će se međuetnički odnosi riješiti tijekom vremena, Hrvati misle da Srbi moraju učiniti nešto kako bi se odnosi normalizirali (Čorkalo Biruski i Ajduković, 2009: 19). Nijedna strana ne poduzima

inicijative, a lokalna vlast dodatno opstruira situaciju. Preduvjet za uspješno pomirenje, naravno, leži u prihvaćanju odgovornosti za događaje iz prošlosti i oprost drugu stranu, čime se uklanja prijetnja identitetu koje doprinose percepciji ugrožene socijalne sigurnosti. Da bi, stoga, Hrvati i Srbi vodili miran suživot, „nužno je suočiti se s istinom o nasilju iz prošlosti, priznati težinu zločina, pokazati poštovanje prema žrtvama i patnicima te izraziti žaljenje“ (Kardov i sur., 2010: 9).

Ako identitet konstruktivistički promatramo kao koncept koji smisao dobiva u konzumaciji zajedničkih praksi, mogu li Hrvati i Srbi redefinirati identitet stvaranjem zajedničkih kulturnih referenci? Kako analizira Banac, koji se još 1998. zalagao za povratak Srba u Hrvatsku, preduvjet normalizaciji hrvatsko-srpskih odnosa leži u ulaganju sredstava u nerazvijene regije poput Slavonije, no i u suzbijanju nacionalističke kulture. U skladu s time, Banac konstatira kako „[p]itanje Srba u Hrvatskoj predstavlja jedno od najvažnijih ideologija unutarnjeg uređenja Hrvatske od pojave modernih nacionalnih ideologija“ te kako je potrebno legitimirati pluralne identitete tako da je moguće biti „i nacionalni Srbin i državni Hrvat“ (1998: 24-25).

Da bi se to ostvarilo, potreban je konsenzus sukobljenih strana oko zajedničke povijesti. Međutim, međuetničko pomirenje ne može se požurivati, već su potrebni postupni koraci – od individualnog oporavka do strukturalnih promjena kroz državnu upravu (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009: 20). U Vukovaru politička volja za strukturalnim promjenama ne postoji, no na razini države promjene se potiču. Tako je Vlada RH 2020. donijela Odluku o donošenju Operativnih programa nacionalnih manjina za razdoblje 2021. – 2024., u kojoj, između ostalog, najavljuje da će

kontinuirano pratiti ostvarivanje prava nacionalnih manjina na služenje svojim jezikom i pismom, u javnoj i službenoj uporabi, štiti stečena prava te će poduzimati mjere iz svoje nadležnosti za dosljednu primjenu navedenih prava u skladu s Ustavom Republike Hrvatske, Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina i Zakonom o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina (Vlada RH, 2020).

Budući da su u Vukovaru međuetnički odnosi prilično narušeni, ne čudi što integrativne mjere koje promoviraju snošljivost, ostvarenje manjinskih prava i duh zajedništva ne nailaze na plodno tlo. Cilj nacionalne politike mora biti “potpuna integracija nacionalnih manjina u javni, kulturni, gospodarski i politički život, ali uz očuvanje njihova kulturnog i nacionalnog identiteta” (Tatalović i Lacović, 2011: 375). Hrvatska ima prikladan model, no njegovo funkcioniranje u praksi ovisi o političkoj volji da se implementira. U Vukovaru, zasad, takva volja ne postoji.

8. ZAKLJUČAK

Vukovar je grad koji karakterizira polarizirani etnički identitet Hrvata i Srba. Njihovi su odnosi višestruko narušeni i to se očituje u društvenom životu grada – među građanima dviju nacionalnosti vlada nepovjerenje, primarne društvene mreže nisu postojane, djeca se obrazuju u odvojenim školama, prisutne su stigme i predrasude po etničkom ključu, a nisu rijetki ni slučajevi nasilja. Na institucionalnoj razini situacija nije mnogo bolja te su, unatoč načelnim isticanjima potrebe za snošljivošću i interkulturalnim dijalogom, u odnosima lokalne vlasti očigledne suprotstavljane političke agende koje dodatno otežavaju cjelokupnu sliku vukovarskog društva.

Takvi odnosi većinske hrvatske i manjinske srpske društvene skupine predstavljaju složen sociopolitički fenomen koji se može promatrati iz više perspektiva. Povijesno gledajući, kontekst koji nudi objašnjenje sukobljenih političkih svjetonazora i međuetničke netrpeljivosti među građanima Domovinski je rat te činjenica da je Vukovar dugo godina bio pod srpskom okupacijom. Unatoč međunarodno posredovanom procesu reintegracije i pokušaju da se uspostavi mirna koegzistencija nekoć sukobljenih skupina, scenarij nekonfliktnog suživota još se nije odigrao.

Ratne traume u kolektivnom sjećaju još su prisutne, a nijedna strana nije spremna primjereno se suočiti s prošlošću i objektivno sagledati događaje iz ranih 1990-ih, što produbljuje međuetničku netoleranciju i dodatno opterećuje narušene odnose. Iako su ratne štete odavno sanirane, a prava manjina zakonski definirana, nameće se zaključak da čak ni 30 godina nakon rata ne možemo tvrditi da su hrvatsko-srpski odnosi riješeni te da je položaj srpske nacionalne manjine u potpunosti uređen – interpretacija povijesti, naime, vrlo lako može postati sredstvom za argumentiranje vlastite ugroženosti, a neriješena problematika dvojezičnih natpisa u Vukovaru svjedoči tome u prilog.

Ta je problematika aktivirana 2013. godine kada je Vlada postavila dvojezične znakove na javne ustanove u Vukovaru. Premda je srpska manjina, u skladu sa zakonom i Popisom stanovništva iz 2011., ostvarila pravo na službenu uporabu srpskog jezika i ćiriličnog pisma, određeni dio javnosti, braniteljskih udruga i desnih stranaka na tu su činjenicu oštro reagirali. Uslijedili su prosvjedi koji su kulminirali nasilnim uklanjanjem dvojezičnih ploča, a u javnom se diskursu zaoštrila polemika oko cijele situacije. S jedne se strane intenzivirala antisrpska retorika i pozivanje na ratne žrtve uz zahtjeve za proglašenjem Vukovara mjestom posebnog pijeteta, dok se s druge strane pozivalo na zakone i poštivanje manjinskih prava.

Konsenzus nije postignut ni godinama poslije – od 2013. naovamo ponavljaju se scenariji u kojima Gradsko vijeće Grada Vukovara statutarnim odlukama sprječava ostvarenje jezičnog prava srpske nacionalne manjine, što rezultira iniciranjem ocjena ustavnosti tih odluka, donošenjem odluka Ustavnog suda kojima se potiče vukovarsku vlast da uredi opseg manjinskih prava te novim statutarnim odlukama Gradskog vijeća koje to iz godine u godinu odgađa, paušalno tumačeći zakone i odluke Ustavnog suda.

Riječ je o začaranom krugu koji služi kao ilustrativan primjer sigurnosne dileme koja se očituje akcijama i reakcijama na institucionalnoj razini – iako, naime, suprotstavljene strane ne nastoje nadjačati svjetonazorskog oponenta vojnim sredstvima, to se čini drugim kanalima dostupnim u mirnodopskom razdoblju. Svaka strana istovremeno nastoji učvrstiti vlastitu sigurnost koja se percipira kao ugrožena.

Ćirilica pritom predstavlja simbol prijetnje društvenom identitetu kao referentnom objektu sigurnosti i hrvatskom jeziku kao sastavnici kulture. Protivnici uvođenja dvojezičnih natpisa tako ćirilicu gledaju kroz ratna sjećanja, što izaziva revolt prema Srbima. Budući da se to pismo shvaća kao provokacija koja ugrožava socijetalnu sigurnost većinskog naroda, njeno sprječavanje u javnoj uporabi mehanizam je zaštite od tako percipirane opasnosti. Sa suprotne strane stoji srpska nacionalna manjina koja takvu simboličku vezu poriče, ističući kako ćirilica nema veze s ratom, već predstavlja njihov kulturni i jezični identitet, a postavljanje dvojezičnih znakova izraz je ostvarenja manjinskih prava. Sustavnim zatiranjem tog prava i srpskoj je manjini ugrožena socijetalna sigurnost, a odnosi Hrvata i Srba koje je nekad obilježavao ratni sukob prešli su u polje simboličke borbe koja se, po svemu sudeći, nastavlja do daljnjega.

Hoće li, konačno, ćirilica prestati biti političko i svjetonazorsko pitanje koje priječi stabilizaciju hrvatsko-srpskih odnosa i stvaranje poticajnog multietničkog ozračja u kojemu jezik i pismo nisu stigmatizirani zločinima i simbolički povezani s ratnim stradanjima – ostaje vidjeti. Da bi se to postiglo, lokalna vlast mora priznati srpsku nacionalnu manjinu kao građane kojima pripadaju sva zakonom određena prava, što za sada nije slučaj. Obrasci međuetničkog nepovjerenja sporo se zamjenjuju tolerancijom i suradnjom, pa je izglednije da simbolički sukob u Vukovaru u dogledno vrijeme neće biti okončan. Iako ovaj zaključak nema optimistične konotacije, budućnost možda nosi razrješenje cijele vukovarske situacije. U svakom slučaju, sociološka relevantnost i analitički potencijal ove teme ogledaju se u činjenici da je na konkretnom primjeru, koji u Hrvatskoj i dalje predstavlja aktualno političko pitanje, moguće objasniti koncept socijetalne sigurnosti – važnog aspekta suvremenih sigurnosnih studija.

9. LITERATURA

Znanstveni izvori:

- Babić, D. (2006) Stigmatizacija Hrvata i Srba u prijeratnome, ratnom i poslijeratnom razdoblju. *Migracijske i etničke teme*, 22 (4): 379-397.
- Banac, I. (1998) *Srbi u Hrvatskoj: Jučer, danas, sutra*. Zagreb: Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava.
- Bilandžić, M. (2005) *Sjeverna Irska između rata i mira*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Bilandžić, M. (2014) *Sjeme zla: uvod u studije terorizma*. Zagreb: Despot Infnitus.
- Bilandžić, M. (2018) Kultura i nacionalna sigurnost: prilog raspravama kritičkih sigurnosnih studija. *Studia ethnologica Croatica*, 30 (1): 227-251.
- Bilandžić, M. i Tatalović, S. (2005) *Osnove nacionalne sigurnosti*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.
- Blažević, I., Rončević, M. i Šepić, T. (2007) Etnicitet, identitet i jezik kao čimbenici očuvanja kulturnog naslijeđa naroda. U Granić, J. (ur.) *Jezik i identiteti*. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Collins, A. (2010) *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Politička kultura.
- Čorkalo Biruški, D. i Ajduković, D. (2009) Od dekonstrukcije do rekonstrukcije traumatizirane zajednice: primjer Vukovara. *Revija za socijalnu politiku*, 16 (1): 1-24.
- Čorkalo Biruški, D. i Magoč A. (2009) »Mi« ne možemo biti krivi?! Etnički identitet i opravdanje postupaka vlastite grupe kao odrednice doživljaja kolektivne krivnje. *Revija za sociologiju*, 40[39] (3-4): 211-231.
- Čorkalo Biruški, D., Blanuša, N. i Kapović, I. (2021) *Grad zarobljen politikom. Kako građani Vukovara vide svoj grad danas?*. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Đorđević, Lj. (2013) Language and Nationalism: Two Cases of Ignoring Language Rights of a National Minority. U Gavrilović, D. (ur.) *Croatian-Serbian Relations – Minority Rights-Fight Against Discrimination*, Novi Sad: Biblioteka Matice srpske.
- Holjevac Tuković, A. (2015) Temeljni sporazum o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (Erdutski sporazum) i uvjeti za njegovu provedbu. *Časopis za suvremenu povijest*, 47 (3): 617-634.
- Jurišić, M. i Mikić, Lj. (2013). *Nasilje i nesnošljivost prema Srbima u 2013*. Zagreb: Srpsko narodno vijeće i Vijeće srpske nacionalne manjine grada Zagreba. URL: https://snv.hr/wp-content/uploads/2020/12/SNV_bulletin_2.pdf (18. 11. 2021.)
- Kardov, K. (2002) Od politike razlika do politike prostora: posljedice rata na društveni život u Vukovaru. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 5 (9-10): 99-115.
- Kardov, K., Lalić, D. i Teršelič, V. (2010) *Suočavanje s prošlošću u Hrvatskoj. Stavovi i mišljenja aktera javnosti u poraću*. Zagreb: Documenta.
- Kotrla M. i Šakić, M. (2007) Materinski jezik i nacionalni identitet – javna percepcija građana Hrvatske. U Granić, J. (ur.) *Jezik i identiteti*. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Kuvačić, I. (2004) *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Matić, R., Dremel, A. i Šakić, M. (2014) Manipulacije predrasudama i mitovima: primjer Vukovara. U Živić, D., Špoljar Vržina, S., Cvikić, S. i Žebec Šilj, I. (ur.) *Vukovar '91. – Genocid i memoricidna baština Europske unije*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

- Neumann, I.B. (2010) National security, culture and identity. U Dunn Cavelty, M. i Mauer, V. (ur.) *The Routledge Handbook of Security Studies*. New York: Routledge.
- Petričušić, A. (2013) Ravnopravna službena uporaba jezika i pisma nacionalnih manjina: Izvori domaćeg i međunarodnog prava. *Zagrebačka pravna revija*, 2(1): 11-39.
- Pokos, N. (2009) Demografske promjene na bivšim okupiranim područjima Republike Hrvatske između 1991. i 2001. godine. U Živić, D. i Žebec, I. (ur.) *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga domovinskog rata*. Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Ponoš, T. (2021) *Historijski revizionizam, govor mržnje i nasilje prema Srbima u 2020*. Zagreb: Srpsko narodno vijeće. URL: https://snv.hr/wp-content/uploads/2021/04/SNV_bulletin_20_ONLINE.pdf (18. 11. 2021.)
- Pranjković, I. (2007) Glavne sastavnice hrvatskog jezičnog identiteta. U Granić, J. (ur.) *Jezik i identiteti*. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Rogić, I. (1993) Vukovar '91 i hrvatski nacionalni identitet. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 2 (2-3): 501-519.
- Rogić, I. (1998) *Smaragdni brid. Vukovar 91. i hrvatski identitet*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Smithey, L.A. (2011) *Unionists, Loyalists, and Conflict Transformation in Northern Ireland*. New York: Oxford University Press, Inc.
- Šarić, Lj. i Radanović Felberg, T. (2017) “Cyrillic Does Not Kill”: Symbols, Identity, and Memory in Croatian Public Discourse. *Družboslovne razprave*, 23 (85): 51-71.
- Tang, S. (2010) *A Theory of Security Strategy for Our Time: Defensive Realism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tatalović, S. i Lacović, T. (2011). Dvadeset godina zaštite nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj. *Migracijske i etničke teme*, 27 (3): 375-391.
- Theiler, T. (2010) Societal Security. U Dunn Cavelty, M. i Mauer, V. (ur.) *The Routledge Handbook of Security Studies*. New York: Routledge.
- Turk, I. i Jukić, M. (2010) Promjene u udjelima Hrvata i Srba u etničkom sastavu stanovništva Hrvatskog Podunavlja kao posljedica Domovinskog rata i mirne reintegracije (1991. – 2001.). U Živić, D. i Cvikić, S. (ur.) *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: Znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*. Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Wohlforth, W.C. (2010) Realism and security studies. U Dunn Cavelty, M. i Mauer, V. (ur.) *The Routledge Handbook of Security Studies*. New York: Routledge.
- Žanić, M. (2007) Važnost rituala u poslijeratnom razdoblju: primjer Vukovara. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 10 (19): 73 -90.
- Žanić, M. (2008) Konstrukcija poslijeratnog prostora: simbolička izgradnja Vukovara. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 11 (22): 29-50.
- Živić, D. (2008) Posljedice srbijanske agresije kao odrednica poslijeratne obnove i razvitka Vukovara. *Društvena istraživanja*, 17 (1-2): 27-50.
- Žunec, O. (2007) *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*. Zagreb: Demetra.
- Župarić-Iljić, D. (2011) Dragutin Babić – Etnonacionalizam i rat u Hrvatskoj: Teorijski aspekti i istraživanje međunacionalnih odnosa u lokalnim zajednicama. *Politička misao*, 48 (2): 249-252.

Novinski članci:

- Barbir-Mladinović, A. (7. 4. 2013.) Zagreb: Oko 20.000 ljudi na skupu "Ne ćirilici u Hrvatskoj". URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/zagreb-završen-skup-protiv-cirilice-u-hrvatskoj/24950392.html> (22. 11. 2021.)
- Borković, G. (1. 11. 2019.) Ćirilica nije ubojica. URL: <https://www.portalnovosti.com/cirilica-nije-ubojica> (22. 11. 2021.)
- Bradarić, B. (17. 8. 2015.) Gradsko vijeće Vukovara: Bez ćirilčnih ploča na objektima javne namjene. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/gradsko-vijece-vukovara-bez-cirilicnih-ploca-na-objektima-javne-namjene-1019763> (22. 11. 2021.)
- Bradarić, B. (20. 7. 2019.) Je li vrijeme za ćirilicu u Vukovaru? Evo što o tome kažu Vukovarci. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/je-li-vrijeme-za-cirilicu-u-vukovaru-evo-sto-o-tome-kazu-vukovarci-1333344> (22. 11. 2021.)
- Bradarić, B. (8. 9. 2019.) Kaos s pločama! Znali vi latinicu i ćirilicu, nećete moći pronaći ni HZMO, ni HZZ pa čak ni policiju. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/kaos-s-plocama-znali-vi-latinicu-i-cirilicu-necete-moci-pronaci-ni-hzmo-ni-hzz-pa-cak-ni-policiju-1343862> (24. 11. 2021.)
- Bradarić, B. (16. 12. 2019.) Ćirilčno pismo jedne podsjeća na prava, druge na stradanja. URL: <https://balkans.aljazeera.net teme/2019/12/16/cirilicno-pismo-jedne-podsjecna-na-prava-druge-na-stradanja> (19. 11. 2021.)
- Bradarić, B. (26. 10. 2021.) Do daljnjeg ništa od dvojezičnosti u Vukovaru. URL: <https://balkans.aljazeera.net teme/2021/10/26/do-daljnjeg-nista-od-dvojezicnosti-u-vukovaru> (25. 11. 2021.)
- Duka, Z. (12. 3. 2013.) Protiv ćirilice, a ne čitaju ni latinicu. URL: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2013/2/12/protiv-cirilice-ne-citaju-ni-latinicu> (26. 11. 2021.)
- HINA (8. 4. 2013.) Mesić: Poruke sa skupa protiv ćirilice udar su na ustavni poredak. URL: <https://web.archive.org/web/20131106034859/http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Mesic-Poruke-sa-skupa-protiv-cirilice-udar-su-na-ustavni-poredak> (24. 11. 2021.)
- HINA (25. 10. 2013.) Ovako se Ante Pavelić borio protiv ćirilice. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/ovako-se-ante-pavelic-borio-protiv-cirilice-20131025> (26. 11. 2021.)
- HINA (17. 8. 2015.) Vijeće na burnoj sjednici izmijenilo statut, ukinulo ćirilicu u Vukovaru. URL: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/gradsko-vijece-nakon-burne-sjednice-odlucilo-ukinuti-table-na-cirilici-u-vukovaru/> (23. 11. 2021.)
- HINA (1. 11. 2019.) Vukovarac je oslobođen jer je, ponesen emocijama, razbio ćirilčnu ploču. Predsjednica to smatra jedinom pravom odlukom. URL: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/covjek-je-osloboden-jer-je-ponesen-emocijama-razbio-cirilicnu-plocu-u-vukovaru-predsjednica-to-smatra-jedinom-pravom-odlukom/> (20. 11. 2021.)
- HINA (26. 10. 2021.) GV Vukovar: Još se nisu stekli uvjeti za proširivanje prava Srba u gradu. URL: <https://hr.n1info.com/vijesti/gv-vukovar-jos-se-nisu-stekli-uvjeti-za-prosirivanje-prava-srba-u-gradu/> (25. 11. 2021.)
- HINA (18. 11. 2021.) Deseci tisuća ljudi u Koloni sjećanja prošli kroz grad, cijeli državni vrh je u Vukovaru. Pogledajte prizore s ulica grada heroja. URL: <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/dan-sjecanja-na-zrtve-vukovara->

- [grad-heroj-pao-je-nakon-87-dana-opsade-poginulo-je-i-nestalo-2717-hrvatskih-branitelja-i-civila-1143922](#) (4. 12. 2021.)
- Jurišin, P. (27. 5. 2020.) Dva mita u funkciji srpskog i hrvatskog nacionalizma. URL: <https://www.autograf.hr/dva-mita-u-funkciji-srpskog-i-hrvatskog-nacionalizma/> (3. 12. 2021.)
- Kožul, A. (20. 2. 2020.) Od ćirilice u Vukovaru ostala samo ploča na ulazu u luku. URL: <https://www.portalnovosti.com/od-cirilice-u-vukovaru-ostala-samo-ploca-na-ulazu-u-luku> (25. 11. 2021.)
- Leskovar, K. (5. 2. 2013.) Josipović pojasnio izjavu o ustavnom zakonu i ćirilici u Vukovaru. URL: <https://net.hr/danas/hrvatska/josipovic-pojasnio-izjavu-o-cirilici-u-vukovaru-0d1f3d6a-b1c4-11eb-9778-0242ac140025> (19. 11. 2021.)
- Milojević, N. (13. 2. 2020.) Skinute još dve ćirilicne table u Vukovaru. URL: <https://srbi.hr/skinute-jos-dve-cirilicne-table-u-vukovaru/> (25.11. 2021.)
- Moskaljov, V. (5. 2. 2013.) Bauk: Problem ćirilice je problem HDZ-a iz 2009. i današnjeg. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/bauk-problem-cirilice-je-problem-hdz-a-iz-2009-i-danasnjeg-506348> (24. 11. 2021.)
- Pavelić, B. (8. 4. 2013.) 20,000 Croatians Rally in Zagreb Against Cyrillic. URL: <https://balkaninsight.com/2013/04/08/croatian-pm-dismisses-war-veterans-force-threats/> (17. 11. 2021.)
- Pilsel, D. (26. 10. 2013.) Snježana Kordić: „Gdje je prisutan jezični purizam, prisutan je i nacionalizam“. URL: <https://www.autograf.hr/kad-god-je-prisutan-jezicni-purizam-prisutan-je-i-nacionalizam/> (18. 11. 2021.)
- PolitikaPlus (3. 9. 2013.) PROSVJED: KRONOLOGIJA Pogledajte što se danas sve događalo u Vukovaru. URL: <http://politikaplus.com/novost/86070/kronologija-pogledajte-sto-se-danas-sve-dogadalo-u-vukovaru> (23. 11. 2021.)
- Poslovni.hr/Hina (10. 9. 2013.) ‘Dvojezični natpisi u Vukovaru trijumf su hrvatske države’. URL: <https://www.poslovni.hr/hrvatska/dvojezicni-natpisi-u-vukovaru-trijumf-su-hrvatske-drzave-251767> (23. 11. 2021.)
- Romić, T. (12. 12. 2019.) Oporba vladajućima: Od Vukovara radite mauzolej!. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/oporba-vladajucima-od-vukovara-radite-mauzolej-1365949> (3. 12. 2021.)
- Stipić, B. (15. 9. 2013.) Budak nije ustaški književnik, ćirilica nije četnička. URL: https://sbplus.hr/kolumne/panoptikum/budak_nije_ustaski_knjizevnik_cirilica_nije_cetnička.aspx (18. 11. 2021.)
- Subašić, B. (11. 18. 2021.) GRAD ŽRTVA TUĐMANOVE MRŽNJE: Pre 30 godina u razrušeni Vukovar ušle jedinice JNA i oslobodile zatočene civile. URL: <https://www.novosti.rs/vesti/drustvo/1056490/grad-zrtva-tudjmanove-mrznje-pre-30-godina-razruseni-vukovar-usle-jedinice-jna-oslobodile-zatocene-civile> (3. 12. 2021.)
- V., S. (11. 9. 2013.) DOKUMENTI IZ VLADE 2009: Karamarko podržao prijedlog za dvojezičnost u Vukovaru!. URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/karamarko-uhvacen-u-lazi-2009-podrzao-prijedlog-za-dvojezicnost-u-vukovaru---302534.html> (26. 11. 2021.)
- Tanjug (11. 2. 2013.) Pupovac: Ćirilica nije ratno već mirnodopsko pitanje. URL: <https://www.politika.rs/scc/clanak/248663/Pupovac-Cirilica-nije-ratno-vec-mirnodopsko-pitanje> (19. 11. 2021.)
- Tanjug (25. 10. 2013.) Ante Pavelić prvi zabranio ćirilicu. URL: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=10&dd=25&nav_id=769690 (23. 11. 2021.)
- Tanjug (3. 5. 2015.) UN calls on Croatia to ensure use of Serbian Cyrillic. URL:

- https://www.b92.net/eng/news/region.php?dd=03&mm=04&nav_id=93697&yy=2015 (23. 11. 2021.)
- Toma, I. (12. 7. 2019.) VAŽNA ODLUKA USTAVNOG SUDA ZA SRBE U VUKOVARU Ostvarivat će veća prava na upotrebu jezika i pisma nacionalne manjine, ali i dalje ostaju ograničenja. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/vazna-odluka-ustavnog-suda-za-srbe-u-vukovaru-ostvarivat-ce-veca-prava-na-upotrebu-jezika-i-pisma-nacionalne-manjine-ali-i-dalje-ostaju-ogranicenja-9111899> (24. 11. 2021.)
- tportal.hr/Hina.hr (3. 9. 2013.) Karamarko dolijeva ulje u vukovarsku vatru. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/karamarko-dolijeva-ulje-u-vukovarsku-vatru-20130903> (26. 11. 2021.)
- Zebić, E. (18. 10. 2019.) Umjesto na pločama u Vukovaru, gradonačelnik bacio ćirilicu na pod. URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/vukovar-dvojezi%C4%8Dne-plo%C4%8De/30223895.html> (21. 11. 2021.)
- Zebić, E. (4. 11. 2013.) HDZ izbacio ćirilicu iz Vukovara. URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/hdz-izbacio-cirilicu-iz-vukovara/25157748.html> (22. 11. 2021.)
- Zebić, E. (20. 5. 2020.) HDZ izgubio Vukovar, Škoro dobio pojačanje. URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/hdz-izgubio-vukovar-penava-izisao-iz-stranke/30624191.html> (21. 11. 2021.)

Ostali izvori:

- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001. URL: <https://www.dzs.hr/hrv/dbhomepages/naselja%20i%20stanovnistvo%20republike%20hrvatske/naselja%20i%20stanovnistvo%20republike%20hrvatske.htm> (9. 11. 2021.)
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Stanovništvo prema narodnosti, popisi 1971. – 2011. URL: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/usp_03_HR.htm (9. 11. 2021.)
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama, popis 2001. URL: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2001/Popis/H01_02_02/H01_02_02_zup_16.html (9. 11. 2021.)
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama, popis 2011. URL: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_04/H01_01_04_zup16.html (9. 11. 2021.)
- Grad Vukovar (2021) Članovi gradskog vijeća. URL: <https://www.vukovar.hr/gradsko-vijece/clanovi-gradskog-vijeca> (12. 11. 2021.)
- Hrvatska enciklopedija (2021) Erdutski sporazum. Mrežno izdanje: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18226> (10. 11. 2021.)
- Ministarstvo uprave (2018) Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava koja se osiguravaju u Državnom proračunu Republike Hrvatske za potrebe nacionalnih manjina za 2017. godinu. URL: <https://mpu.gov.hr/UserDocsImages/MURH-%20arhiva/Uprava%20za%20politi%C4%8Dki%20sustav/Ustavni%20zakon%2>

- [0o%20pravima%20nacionalnih%20manjina/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20provo%C4%91enju%20Ustavnog%20zakona%20o%20pravima%20nacionalnih%20manjina%20za%202017.%20godinu,%20iz%20djelokruga%20Ministarstva%20Uprave.pdf](#) (12. 11. 2021.)
- Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-II-6110/2013 od 12. kolovoza 2014. (NN 104/2014-2020) URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_08_104_2020.html (22. 11. 2021.)
- Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-II-1818/2016 od 2. srpnja 2019. (NN 78/2019) URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2019_08_78_1636.html (23. 11. 2021.)
- Statut Grada Vukovara (27. 2. 2018.) URL: https://www.vukovar.hr/images/stories/files/uon/sluzbeni_vjesnik/Procisceni_text_Statuta_Grada_Vukovara.pdf (23. 11. 2021.)
- Statutarna odluka o izmjenama i dopunama Statuta Grada Vukovara (7. 11. 2013.) URL: http://www.vukovar.hr/images/stories/files/uon/sluzbeni_vjesnik/izmjene-i-dopune-2013-07.pdf (22. 11. 2021.)
- Statutarna odluka o izmjenama i dopunama Statuta Grada Vukovara (17. 8. 2015.) URL: https://www.vukovar.hr/images/stories/files/uot/gv_sjednice/2015-sjednica-013/gv13-01.pdf (23. 11. 2021.)
- Statutarna odluka o ostvarivanju ravnopravne službene uporabe jezika i pisma srpske nacionalne manjine na području Grada Vukovara (17. 8. 2015.) URL: https://www.vukovar.hr/images/stories/files/uot/gv_sjednice/2015-sjednica-013/gv13-02.pdf (23. 11. 2021.)
- Struna (2021) Etnička skupina. Mrežno izdanje: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. URL: <http://struna.ihj.hr/naziv/etnicka-skupina/24959/> (3. 11. 2021.)
- Ustav Republike Hrvatske (NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14) URL: <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske> (3. 11. 2021.)
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (NN 155/02, 47/10, 80/10, 93/11, 93/11) URL: <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina> (3. 11. 2021.)
- Vlada RH (2014) Izvješće o provedbi Akcijskog plana za provedbu Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina za razdoblje od 2011. – 2013. godine, za 2013. godinu. URL: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20provedbi%20Akcijskog%20plana%20za%20provedbu%20Ustavnog%20zakona%20o%20pravima%20nacionalnih%20manjina%20za%202013.pdf> (17. 11. 2021.)
- Vlada RH (13. 11. 2019.) U javnu raspravu ide prijedlog Zakona o proglašenju Vukovara mjestom posebnog domovinskog pijeteta URL: <https://zdravlje.gov.hr/vijesti/u-javnu-raspravu-ide-prijedlog-zakona-o-proglašenju-vukovara-mjestom-posebnog-domovinskog-pijeteta/4786> (2. 12. 2021.)
- Vlada RH (2020) Odluka o donošenju Operativnih programa nacionalnih manjina za razdoblje 2021. – 2024. URL: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Operativni%20programi%20nacionalnih%20manjina%20za%20razdoblje%202021.-2024..pdf> (5. 12. 2021.)
- Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (NN 51/00, 56/00)

URL: <https://www.zakon.hr/z/318/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-na-jeziku-i-pismu-nacionalnih-manjina> (4. 11. 2021.)

Zakon o proglašenju Vukovara mjestom posebnog domovinskog pijeteta (NN 25/20)

URL: <https://www.zakon.hr/z/2503/Zakon-o-progla%C5%A1enju-Vukovara-mjestom-posebnog-domovinskog-pijeteta> (20. 11. 2021.)

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (NN 51/00,

56/00) URL: <https://www.zakon.hr/z/1851/Zakon-o-uporabi-jezika-i-pisma-nacionalnih-manjina-u-Republici-Hrvatskoj> (4. 11. 2021.)

10. SAŽETAK

Međuetnički odnosi Hrvata i Srba u Vukovaru višestruko su narušeni zbog Domovinskog rata i srpske okupacije grada. Unatoč mirnoj reintegraciji Podunavlja hrvatsko-srpski odnosi nisu uspješno obnovljeni i Vukovar je danas etnički heterogen i socijalno polariziran grad. Napetoj atmosferi pridonose i nacionalistički narativi obiju strana koji potenciraju konstrukciju vlastitog kulturalnog identiteta naglašavanjem razlika spram druge etničke skupine. Takav je društveni kontekst dočekaao 2013. godinu kada je Vlada RH na javne ustanove u Vukovaru postavila dvojezične natpise na hrvatskom jeziku i latinici te srpskom jeziku i ćirilici. Naime, prema Popisu stanovništva iz 2011. godine srpska nacionalna manjina čini više od jedne trećine stanovništva u Vukovaru, čime je ispunjen uvjet za ravnopravnu službenu uporabu manjinskog jezika i pisma temeljem članka 12. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina. Međutim, natpisi su ubrzo nasilno uklonjeni kao pokušaj opstruiranja uvođenja srpskog jezika i ćirilicnog pisma u javnu uporabu. Sljedećih nekoliko godina Gradsko vijeće Grada Vukovara sustavno je ignoriralo službene odluke Ustavnog suda RH kojima se potiče vukovarsku vlast da riješi pitanje manjinskih jezičnih prava u gradu, a situacija ni 2021. nije okončana. Desno orijentiranim hrvatskim strankama i braniteljskim udrugama ćirilica simbolizira ratna stradanja te ju stoga percipiraju kao prijetnju nacionalnom identitetu i ugrožavanje socijetalne sigurnosti. Srpska nacionalna manjina, s druge strane, smatra da joj se sabotira izražavanje jezično-kulturnog identiteta i zatiru manjinska prava zajamčena zakonom. Prema tome, ovoj je društvenoj skupini socijetalna sigurnost također ugrožena, a mjere i protumjere dviju strana mogu se tumačiti kroz koncept sigurnosne dileme. Konačno, analiza hrvatsko-srpskih odnosa u Vukovaru indikativan je primjer sukoba koji se transformirao iz vojnog ratovanja u simboličku borbu koja još traje.

Ključne riječi: identitet, jezik, socijetalna sigurnost, sigurnosna dilema, transformacija sukoba, Vukovar, Hrvati, Srbi, dvojezični natpisi, ćirilica

11. ABSTRACT

Interethnic relations between Croats and Serbs in Vukovar are severely impaired due to the Homeland War and Serbian control of the city. Despite the peaceful reintegration of the Danube region, Croatian-Serbian relations have not been successfully restored and today Vukovar is an ethnically heterogeneous and socially polarized city. Both sides perpetuate nationalist narratives and construct their own cultural identity by emphasizing the differences between the self and the other ethnic group, thus contributing to the tense atmosphere in the city. Such was the social context in 2013 when the Croatian Government displayed bilingual signs written both in the Croatian language and Latin script and the Serbian language and Cyrillic script on public buildings in Vukovar. According to the 2011 Census, the Serbian national minority accounts for more than one-third of the population in Vukovar, which meets the criterion for equality in the official use of a minority language and script, pursuant to Article 12 of the Constitutional Law on the Rights of National Minorities. However, the signs were soon destroyed as an attempt to obstruct the introduction of the Serbian language and Cyrillic script into public use. For the following few years, the Vukovar City Council systematically disregarded the official decisions of the Constitutional Court of the Republic of Croatia which urged the city authorities to address the issue of the minority language rights, but as of 2021, the situation has not been resolved. To Croatian right-wing parties and veterans' associations, Cyrillic symbolizes war-related trauma, so they perceive it as a threat to their national identity and, consequently, societal security. The Serbian national minority, on the other hand, believe that their linguistic and cultural identity is sabotaged and that the minority rights guaranteed by law are undermined. Therefore, the societal security of this group is also threatened, and all the measures and countermeasures of both sides can be interpreted through the concept of security dilemma. Finally, the analysis of the Croatian-Serbian relations is also an example of the conflict that has transformed from military warfare into symbolic fighting that is still in progress.

Key words: identity, language, societal security, security dilemma, conflict transformation, Vukovar, Croats, Serbs, bilingual signs, Cyrillic